

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta, Katedra bohemistiky

Olomouc 2022

**PROMĚNA VYDÁVÁNÍ KUCHAŘEK NA POZADÍ
TRANSFORMACE KNIŽNÍHO TRHU 90. LET**

**CHANGES IN COOKBOOK GENRE PUBLISHING IN THE BACKGROUND OF CZECH
BOOK MARKET TRANSFORMATION IN THE 1990s**

Česká filologie se zaměřením na editorskou práci ve sdělovacích prostředcích

Bakalářská diplomová práce

Vypracovala: **Nikola Vránová**

Vedoucí práce: **Mgr. Lenka Pořízková, Ph.D.**

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní všechny použité zdroje a literaturu.

V Olomouci dne 27.4.2022

.....

podpis

Za vedení této bakalářské diplomové práce, konzultace s ní spojené, cenné připomínky a čas jí věnovaný děkuji Mgr. Lence Pořízkové, Ph.D.

OBSAH

ÚVOD	6
1 PROMĚNA KNIŽNÍHO TRHU	8
1.1 Český knižní trh před rokem 1989	8
1.2 Knižní trh po roce 1989, devadesátá léta	10
2 KUČAŘKA JAKO KNIŽNÍ ŽÁNŘ	13
2.1 Historie kuchařských knih	13
2.2 Obohacování kuchařského repertoáru	15
2.3 Fenomén chalupaření a strava s ním spojená	18
2.4 Některá specifika stravy za socialismu a v devadesátých letech	19
3 NAKLADATELSTVÍ VYDÁVAJÍCÍ KUČAŘKY MEZI LETY 1985 A 1989	22
3.1 Nově vzniklá nakladatelství 1985–1989	24
3.2 Centrální postavení Prahy	25
3.3 Autoři kuchařek 1985–1989	25
3.4 Kuchařky v edicích vycházejících před rokem 1989 i po něm	27
3.5 Velikost nákladů kuchařek 1985–1989	29
4 NAKLADATELSTVÍ VYDÁVAJÍCÍ KUČAŘKY MEZI LETY 1990 A 1993	31
4.1 Nově vzniklá nakladatelství mezi lety 1990 a 1993	31
4.2 „Životnost“ nově založených nakladatelství	33
4.3 Proměna rozložení nakladatelství na našem území	34
4.4 Autoři kuchařek mezi lety 1990 a 1993	35
4.5 Kuchařky v edicích vycházejících po roce 1989	37
4.6 Náklady kuchařek 1990–1993	39
5 PROMĚNA KUČAŘSKÝCH KNIH V LETECH 1985–1993	40
5.1 Vydání	40
5.2 Překlad	42
5.3 Počet stran	44
5.4 Formát	45
5.5 Vazba	46
5.6 Barevnost	47
5.7 Kuchařky české a zahraniční kuchyně	49
5.8 Kuchařky levných a svátečních jídel	50
5.9 Kuchařky o pečení a dezertech	52
5.10 Kuchařky zdravého stravování	53
5.11 Vegetariánské kuchařky a kuchařky masitých pokrmů	55
5.12 Nové kuchyňské vymoženosti	56
5.13 Chalupářské kuchařky	56
5.14 Kuchařky zaměřené na uchování potravin	57
ZÁVĚR	58
ANOTACE	62
RESUMÉ	63

SEZNAM PRIMÁRNÍ LITERATURY	64
SEZNAM SEKUNDÁRNÍ LITERATURY	71

ÚVOD

Tato práce se snaží postihnout proměny ve vydávání kuchařských knih v souvislosti s rokem 1989, kdy ve spojitosti s pádem komunistického režimu došlo k rozpadu centrálně řízeného knižního trhu socialistického Československa. Konkrétně se soustředí na období pěti let předcházejících sametové revoluci (1985–1989) a období čtyř let následujících (1990–1993). Rozdílný rozsah období vyplynul na jedné straně z potřeby získat dostatečně reprezentativní data z druhé poloviny osmdesátých let, kdy byla produkce kuchařských knih kvantitativně nižší, a na straně druhé z nutnosti omezit (pro účely bakalářské práce) velmi rozsáhlý korpus kuchařek v první polovině devadesátých let, kdy jejich produkce prudce narostla. Veškerá data však budou porovnávána v přepočtu na procenta, tudíž délka sledovaných období výsledky nijak nezkrusluje.

Práce je rozdělena do pěti oddílů, jež se postupně zabývají fungováním knižního trhu za minulého režimu a jeho proměnou po uvolnění, dále kuchařkou jako knižním žánrem a některými specifiky stravování v Československu před rokem 1989 a po něm, poté proměnou nakladatelské sítě, jež produkovala kuchařské knihy, a nakonec proměnou kuchařských knih samotných.

Materiál, ze kterého práce vychází, byl sesbírán prostřednictvím online katalogu Národní knihovny České republiky, respektive Souborného katalogu ČR, v němž byla zadávána hesla spojená s kuchařkami a stravováním – vaření, kuchyně, kuchařka, kuchařky, jídlo, strava, recepty, pečení a další. Výsledky byly následně filtrovány podle roku vydání kuchařek a do vzorku byly zařazeny pouze ty, které vyšly mezi lety 1985 a 1993. Do tohoto souhrnu byla zařazena všechna, tedy i opakovaná vydání titulů, jež byla v daném období realizována. Další nástroj, jenž byl pro sesbírání materiálu použit, byla online Digitální knihovna Kramerius, ze které byla čerpána data o jednotlivých kuchařkách, jejich obsahu, ilustracích a další. Následně byly k zajištění informací o kuchařských knihách využity i online antikvariáty či prodejní fóra, ze kterých byly čerpány převážně informace o vizuálním zpracování kuchařek. Některé kuchařky, primárně ty, jež byly součástí některé z významných nakladatelských edic, a zároveň byly k dispozici ve Vědecké knihovně v Olomouci, byly nahlíženy také fyzicky. Celkový počet svazků, jež byl pro tuto práci použit, činí 790 – do tohoto vzorku nebyly zahrnuty učebnice a příručky kuchařských technologií a recepty k přípravě nápojů. Z informací, jež byly prostřednictvím zmíněných nástrojů sesbírány, byly následně

vytvořeny tabulky se sledovanými kategoriemi – název kuchařky, jméno autora, pohlaví, rok vydání, nakladatelství, město vydání, pořadí vydání, náklad, edice, informace o překladu, profilace kuchařky, provenience kuchyně (česká/cizí), polygrafie, počet stran a formát.

Cílem práce je zmapovat proměnu kuchařských knih a nakladatelské sítě, jež se vydáváním tohoto žánru ve sledovaném období zabývala. Předpokládáme, že se bude zásadně lišit množství kuchařek, jež vyšly před rokem 1989 a po něm, jelikož došlo k celkovému nárůstu množství vydávaných titulů. S tím souvisí také předpoklad rozrůznění skladby nakladatelství a autorů, již kuchařky vydávali. Dále předpokládáme proměnu zaměření kuchařek – například v poměru vydávání kuchařských knih zaměřených na českou a zahraniční kuchyni – a jejich vizuální proměnu.

1 Proměna knižního trhu, decentralizace

1.1 Český knižní trh před rokem 1989

Centrálně řízený a plánovaný knižní trh byl typický pro období mezi lety 1953 a 1968, dále se v našich poměrech v mírně odlišné formě udržoval až do roku 1989. Již z názvu *centrální* lze odvodit, že bylo na tento trh dohlíženo jedním zřízením, jímž byla Hlavní správa vydavatelství, tiskáren a knižního obchodu ministerstva kultury.¹ Centrem produkce knižních titulů se stalo hlavní město. „Praha [...] si za socialismu [...] udržovala zcela dominantní postavení [...] téměř tři čtvrtiny knižní produkce“² pocházely právě odsud. *Plánovaný* zase odkazuje na určitou nadřazenost státu, který se snažil právě prostřednictvím jmenované instituce udržovat nad celým odvětvím kontrolu a řídit jej.

K zefektivnění dohledu nad vydáváním knih značně napomáhalo především rozdělení knižního trhu na několik státem vlastněných subjektů, které měly jasně vymezený knižní sortiment, jež mohly produkovat. „Oborově vymezenou působnost [...] dostalo Státní nakladatelství technické literatury, Státní zemědělské nakladatelství a Státní zdravotnické nakladatelství [...]“³ Na trhu působila také další nakladatelství, jejichž sortiment byl stanovený obdobně. Mezi ty počítáme mimo jiné například nakladatelství Orbis, Naše vojsko, Státní pedagogické nakladatelství, Československou akademii věd a další.⁴ Každý nakladatel vydával svůj druh literatury, na takto rozděleném trhu tedy neexistovala konkurence. To mělo za následek značně ochuzený repertoár knih.

Výrazným specifikem knižního trhu této doby byly především cenzurní zásahy a podrobné kontroly titulů, které měly zamezovat vniku nevhodných děl na knižní trh. Tuto činnost měla na starost Hlavní správa tiskového dohledu. První kontroly probíhaly na úrovni edičních plánů nakladatelství, ale pokud byla kniha shledána nevhodnou až po vytištění, nebylo neobvyklé, že prošla cenzurou následnou. To znamená, že mohl být celý náklad stažen z prodeje a zabaven.

¹ ŠIMEČEK, Zdeněk a Jiří TRÁVNÍČEK. *Knihy kupovati--: dějiny knižního trhu v českých zemích. Dotisk 1. vyd.*, Praha: Academia, 2015. s 329.

² ŠIMEČEK, Zdeněk a Jiří TRÁVNÍČEK. *Knihy kupovati--: dějiny knižního trhu v českých zemích. Dotisk 1. vyd.*, Praha: Academia, 2015. s 404.

³ ŠIMEČEK, Zdeněk a Jiří TRÁVNÍČEK. *Knihy kupovati--: dějiny knižního trhu v českých zemích. Dotisk 1. vyd.*, Praha: Academia, 2015. s 330.

⁴ ŠIMEČEK, Zdeněk a Jiří TRÁVNÍČEK. *Knihy kupovati--: dějiny knižního trhu v českých zemích. Dotisk 1. vyd.*, Praha: Academia, 2015. s 330-331.

Podporována byla především díla, která ideologicky směřovala k tehdejšímu politickému smýšlení státu. Takto koncipovaná díla byla tištěna v ohromných nákladech, a to i v případě, že na poli poptávky nebylo tolik čtenářů, kteří by měli o tyto knihy zájem. „Knihy [...] nebyly vydávány, aby primárně vyhovovaly čtenářovu vkusu, a už vůbec ne aby přinášely zisk nakladatelům [...],“⁵ v tomto období měly knihy za úkol především převychovat čtenáře. Stát ovlivňoval prodejnost titulů také tím, že diktoval jejich ceny, které byly uváděny v tiráži. Byly odvozovány od polygrafické úrovně, záleželo také na rozsahu knihy a v neposlední řadě na jejím žánrovém zasazení.

Na knižním trhu tímto diktováním čtenářského vkusu začala vznikat propast mezi nabídkou a poptávkou. Trh byl velmi málo pružný a nedokázal adekvátně reagovat na požadavky svých odběratelů. Když už vyšly knihy, jež si čtenářstvo žádalo, náklad často nebyl dostatečně velký, aby poptávku nasýtil. Kvůli těmto procesům se zformovaly dva neoficiální komunikační proudy – samizdat a exil. Ani jeden z nich nepodléhal cenzuře, oba měly svůj specifický okruh odběratelů.

Mezi lety 1968 a 1989 se knižní trh, jak byl popsán výše, mírně mění, postupně dochází k drobnému rozvolnění státem zavedených pravidel. Jednou z větších změn byla proměna skladby titulů, jež jednotlivá nakladatelství vydávala. Stále byla rozdělena podle určitého žánru a jejich počet se nijak zásadně nezvyšoval, „v listopadu 1989 bylo v České republice okolo 45 nakladatelství [...].“⁶ Nyní už však nedocházelo k tak důkladným kontrolám. Nakladatelství si tedy mohla občas dovolit vydat nějaké dílo jiného zaměření, než jaké jim bylo přiděleno. Tím začala na trhu vznikat mírná konkurence, která však byla státem tolerována.

Ke zmíněné změně došlo především z toho důvodu, že byla omezena, ne však zrušena, cenzura. Zmínil se také schvalovací proces, kterým musela díla dříve procházet. Do vedení redakcí jednotlivých nakladatelství byli dosazováni členové KSČ, kteří měli zodpovídat za nezávadnost vydávaných titulů. Dále to byli také tzv. lektori, kteří sice měli také dohlížet na dodržování pravidel, ale právě oni často napomáhali tomu, aby se na trh dostala zamlčovaná díla. To bylo možné díky posudkům, které prověřeni lektori

⁵ ŠIMEČEK, Zdeněk a Jiří TRÁVNÍČEK. *Knihy kupovati--: dějiny knižního trhu v českých zemích*. Dotisk 1. vyd., Praha: Academia, 2015. s 354.

⁶ HALADA, Jan. Čtenářský výzkum jako sonda současného knižního trhu. *Čtenář*. 1995, 47(10), 369-372.

nakladatelstvím zprostředkovávali. O knihy byl zájem stále vysoký, což dokládaly také dlouhé fronty v tzv. Knižní čtvrtek.⁷

Existovala také tzv. šedá zóna, která nespadala ani pod jeden z již dříve zmíněných tří komunikačních proudů. Do tohoto okruhu lze zařadit nejrůznější instituce, organizace, zájmové spolky a skupiny, které spadaly pod Národní frontu. Účelem publikací produkovaných těmito organizacemi mělo být jejich využití uvnitř uzavřené skupiny, nedostávaly se tedy na oficiální trh. Nutno říci, že takto vydané knihy často nijak nesouvisely se zaměřením dané skupiny a daný spolek byl pouze využit k vydání jinak zavrženého díla.⁸

V roce 1989 došlo ke zhroucení knižního trhu. Nebylo ho možné zachránit ani praktikami, ke kterým se nakladatelé právě v tomto období uchýlovali – získávání kladných posudků od lektorů, vydávání děl mimo jejich zaměření apod. Nestačily tedy ani snahy nakladatelů obohatit knižní trh a nabídnout zákazníkům alespoň částečně větší možnost výběru. Na rozpad knižního trhu měl zásadní vliv především rozdíl poptávky a nabídky, dále ekonomické zhroucení, ke kterému došlo také z důvodu nadprodukce nežádaných děl, která se hromadila ve skladech.

1.2 Knižní trh po roce 1989, devadesátá léta

Po revoluci roku 1989 došlo k zásadním změnám na našem knižním trhu. Centrální řízení a plánování zaniklo, naopak se u nás vytvořil neomezený a ničím neregulovaný trh. To vedlo k expanzi nových nakladatelů, tištění obrovského množství titulů a zahlcení knižního trhu, což mělo za následek také jeho nepřehlednost. Centrální postavení Prahy jako hlavního sídla nakladatelů bylo oslabeno. „Naopak posílilo Brno [...] Ostrava, Olomouc, Plzeň a České Budějovice.“⁹

Celé odvětví procházelo po roce 1989 zásadní proměnou a bylo jednou z nejvíce se rozvíjejících oblastí našeho trhu.¹⁰ Pro knižní trh devadesátých let minulého století bylo typické zakládání nových nakladatelství. K tomu docházelo v enormní míře. „Ze 45

⁷ ŠIMEČEK, Zdeněk a Jiří TRÁVNÍČEK. *Knihy kupovati--: dějiny knižního trhu v českých zemích*. Dotisk 1. vyd., Praha: Academia, 2015. s 361.

⁸ ŠIMEČEK, Zdeněk a Jiří TRÁVNÍČEK. *Knihy kupovati--: dějiny knižního trhu v českých zemích*. Dotisk 1. vyd., Praha: Academia, 2015. s 370.

⁹ ŠIMEČEK, Zdeněk a Jiří TRÁVNÍČEK. *Knihy kupovati--: dějiny knižního trhu v českých zemích*. Dotisk 1. vyd., Praha: Academia, 2015. s 404.

¹⁰ HALADA, Jan. Čtenářský výzkum jako sonda současného knižního trhu. *Čtenář*. 1995, 47(12), s. 468-470.

v roce 1989 šplhal jejich počet velmi strmě: v roce 1990 jich bylo podle Národní agentury ISBN 550 [...], v roce 1994 jich bylo registrováno už 1676.¹¹ V tomto období často vznikala například nakladatelství tzv. jednoho muže nebo ženy, kdy měl jednotlivec či malá skupinka lidí ambice vydávat knihy. Velké množství takto vzniklých nakladatelství však nepřežilo příliš dlouho, poměrně značná část jich skončila svou činností ještě před začátkem nového tisíciletí. Nakladatelství zakládaly také nejrůznější instituce – například vysoké školy, státní úřady a další.

Díky rozvolnění poměrů a zrušení cenzury zanikly tři komunikační proudy a na trh bylo možné distribuovat jakákoli díla. To vedlo ke skokovému nárůstu počtu titulů na trhu a k jeho přetížení. V jednu chvíli začala vycházet jak díla napsaná právě v tomto období, tak také díla autorů, kteří byli minulým režimem umlčováni a jejich knihy byly buď zakázány, nebo cenzurovány. Zatímco v roce 1985 bylo evidováno 4004 titulů, v roce 1990 počet vzrostl mírně, a to na 4136, ale v roce 1995 už přibylo na knižní trh 8994 titulů.¹² Tímto způsobem vznikala na knižním poli chaos a čtenář se přestával orientovat.

Ze čtenářského výzkumu, který vyšel v roce 1995 v časopisu Čtenář,¹³ vyplývá, že až 75,5 % zúčastněných se na knižním trhu nedokázalo v této době orientovat a trh vnímali jako nepřehledný. Zaznívaly také hlasy ze strany knihkupců, které říkaly, že není zajištěna dostatečná propagace knih, která by vedla k lepší orientaci čtenáře na trhu.¹⁴ Ze zmiňovaného výzkumu lze však také vyvodit, že byl knižní trh vnímán jako dostatečný, jelikož na otázku bohatosti výběru odpovědělo 93,7 % účastníků kladně. Byla vznesena také otázka uspokojivosti tehdejšího knižního trhu, která byla opět ve většině, konkrétně 66,6 %, vnímána pozitivně.¹⁵

Po značné počáteční euforii se však začaly objevovat problémy na poli odbytu knih. Situace se nyní otočila, poptávka nebyla tak velká, jak velká byla nabídka. Lidé sice o knihy stále projevovali zájem, co však brzdilo jejich odbyt, byla jejich rostoucí cena. „Zatímco ceny jiných komodit [...] v poměru k průměrné mzdě klesají, ceny knih

¹¹ ŠIMEČEK, Zdeněk a Jiří TRÁVNÍČEK. *Knihy kupovati--: dějiny knižního trhu v českých zemích*. Dotisk 1. vyd., Praha: Academia, 2015. s 402.

¹² TRÁVNÍČEK, Jiří. *Překnížkováno: co čteme a kupujeme* (2013). 1. vyd. Brno: Host, 2014. s 25

¹³ HALADA, Jan. Čtenářský výzkum: jako sonda současného knižního trhu. *Čtenář*. 1995, 47(10), s. 369-372.

¹⁴ SPRÁVCOVÁ, Božena a Lubor KASAL. U stolu kulatého o trhu knižním: (postmoderní drama). *Tvar*. 1996, 7(3), 8-10.

¹⁵ HALADA, Jan. Čtenářský výzkum: jako sonda současného knižního trhu. *Čtenář*. 1995, 47(10), s. 369-372.

naopak stoupají.“¹⁶ Nyní už nebylo povinností nakladatele uvádět v tiráži knihy její cenu, tudíž si ji každý stanovoval sám.¹⁷

Poměrně značně přispívala k dotváření chaotického prostředí knižního trhu devadesátých let také distributorská síť, která nebyla příliš organizovaná. Fungovaly vedle sebe velké firmy – *Pemic Books*, později také *Kosmas* – nakladatelství s vlastní distribucí – *Albatros Media* nebo *Grada*, a k tomu se přidávali jednotlivci, kteří zprostředkovávali knihy ve velmi malých objemech.¹⁸ Distributoři byli často postaveni do situace, kdy po nich knihkupec žádal poslat mizivé množství knih, což se mu nevyplácelo. Dalším problémem byly dluhy, které u nich knihkupci vytvářeli, a také krach Knižního velkoobchodu. Ten dříve zastiňoval podstatnou část distribuce knih.¹⁹

V druhé části devadesátých let už začaly vstupovat na knižní trh také počítače, které pomáhaly především s vytvářením knižních databází a katalogů děl, jež byly využívány například v knihovnách pro poskytování informací čtenářům. Napomáhaly tedy v orientaci na chaotickém knižním trhu. Dále také pro předávání informací a databází děl mezi jednotlivými knihovnami.²⁰ Digitalizace informací však sloužila také čtenářům mimo knihovny či knihkupcům. Výpočetní technika brzy vstoupila do všech částí knižního trhu – od spisovatele po čtenáře – a usnadnila tak výběr i prodej knih.²¹

Od poloviny devadesátých let se začal knižní trh stabilizovat, zlepšovala se jeho infrastruktura, došlo k rozdělení a ujasnění rolí jednotlivých složek – nakladatel, distributor, knihkupec – které byly dříve poměrně rozkolísané. Upevnilo se rovněž postavení jednotlivých podniků, které se rozdělily na velké, střední a malé, a tímto způsobem fungovaly na trhu. Také čtenáři se postupem času začali lépe orientovat v produktové nabídce, jež jim byla k dispozici. Knižní trh konce devadesátých let už se ve velké míře blížil tomu, jak ho známe v současné době.

¹⁶ ŠIMEČEK, Zdeněk a Jiří TRÁVNÍČEK. *Knihy kupovati--: dějiny knižního trhu v českých zemích*. Dotisk 1. vyd., Praha: Academia, 2015. s 409.

¹⁷ SPRÁVCOVÁ, Božena a Lubor KASAL. U stolu kulatého o trhu knižním: (postmoderní drama). *Tvar*. 1996, 7(3), 8-10.

¹⁸ ŠIMEČEK, Zdeněk a Jiří TRÁVNÍČEK. *Knihy kupovati--: dějiny knižního trhu v českých zemích*. Dotisk 1. vyd., Praha: Academia, 2015. s 405-406.

¹⁹ SPRÁVCOVÁ, Božena a Lubor KASAL. U stolu kulatého o trhu knižním: (postmoderní drama). *Tvar*. 1996, 7(3), 8-10.

²⁰ BROŽEK, Aleš. Báze dat, důležitá pomůcka pro knihovníky. *Čtenář*. 1994, 46(2), 43-44.

²¹ ŠIMEČEK, Zdeněk a Jiří TRÁVNÍČEK. *Knihy kupovati--: dějiny knižního trhu v českých zemích*. Dotisk 1. vyd., Praha: Academia, 2015. s 424.

2 Kuchařka jako knižní žánr

Kuchařské knihy jsou obvykle vnímány jako zdroj receptů a inspirace k vaření. Setkáváme se v nich nejčastěji s postupy na přípravu pokrmů, ale můžeme z nich často získat také informace o jednotlivých surovinách, o jejich původu, způsobu skladování, možnostech zpracování a podobně. Kuchařka bývá objektem každodenního využití, jelikož potřeba stravovat se je jednou ze základních lidských potřeb. Její zaměření bývá různé, také zamýšlený recipient může být různý, což lze často poznat už z názvu – *Muž v zástěře*, *Hospodyňkám od A do Z* nebo *Předpisy pro mou dceru*. Může mít také určitý vliv na stravovací návyky čtenáře, čehož se v minulosti poměrně značně využívalo.

Kuchařka je však komplexním knižním žánrem, který může být nahlížen mnoha různými způsoby. Nejen, že se ze skladby receptů a použitých surovin dovídáme o dobové gastronomii, o chuťových preferencích lidí zkoumaného období, můžeme z těchto knih vyčíst, jaký se v dané době pěstoval životní styl – návyky a standardy, dále jaká existovala sociální kultura a jaká byla skladba obyvatelstva, mezikulturní ovlivňování – přejímání receptů z jiných kultur, zjistit však můžeme například také to, jaké trendy zrovna panovaly v oblasti produkce knih. Za objekt zkoumání si tak žánr kuchařské knihy může vybrat „historik knihtisku, ale také antropolog, literární historik, kunsthistorik či lingvista“.²²

2.1 Historie kuchařských knih

Ještě před vznikem prvních kuchařek vznikala literatura klášterní, která zásadním způsobem přispěla k jinému vnímání jídla – zobrazovala jídlo jako obřad. První texty, které se věnovaly stravě, byly koncipovány jako předpisy pokrmů či jinak řečeno diet, jež bylo nutno v určité roční době dodržovat. Již ve třináctém století začaly vznikat první kuchařky v Dánsku, ve čtrnáctém a patnáctém století se rozšířily do Německa, Francie a Itálie. Tyto kuchařky, i většina těch vznikajících ve stoletích následujících, byly koncipovány jako díla vychovávající (v této době pouze) ženy jako dokonalé hospodyňky, od jejichž pohoštění byla očekávána poměrně vysoká úroveň. Kuchařské knihy se zásadním způsobem změnilly na počátku dvacátého století, kdy se jejich koncept proměnil téměř do takové podoby, jakou známe dnes. Tyto knihy začaly

²² LENDEROVÁ, Milena, Miroslav KOUBA, Aleš KOZÁR a Ivo ŘÍHA. *Spanilost Vaše cizozemcům se líbí...": české kuchařské knihy v 19. století*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2017. ISBN 978-80-7465-298-1, s 18.

přinášet návody na přípravu jídla pro měšťanskou vrstvu, která se soustředila především na hospodárnost stravy.²³

Jednou z nejznámějších prvních českých kuchařek je u nás bezpochyby *Domáci kuchařka* Magdaleny Dobromily Rettigové, která vyšla poprvé v roce 1826 v Praze a Hradci Králové. Tato kuchařka měla pomáhat především měšťanským rodinám, ale i venkovanům, sloužit mohla podle autorky také například na faře, neměla však být určena „pro domy vrchnostenské,“²⁴ a jejím obsahem byly většinou recepty obsahující maso, které byly občas prokládány také jidly méně náročnými.²⁵

Ve dvacátém století vznikaly kuchařky „pro rodiny všech stavů“, typickou kuchařkou této doby je *Knihá rozpočtů a kuchařských předpisů všem hospodyním k bezpečné přípravě dobrých, chutných i levných pokrmů*, kterou napsala tehdejší asi nejznámější autorka kuchařských knih Marie Janků-Sandtnerová.²⁶ Tato kniha (spolu s dalšími jejími kuchařkami) byla aktuální v českých domácnostech ještě za dob socialismu, kdy ji využívala nejedna rodina. Sandtnerová se snažila obohacovat dosavadní českou kuchyni, která byla provázána s tou rakouskou, o zahraniční vlivy, především o francouzské.²⁷ Později byly v domácnostech hojně zastoupeny také knihy Jozy Břízové zaměřené na zdravé pokrmy, a to především z toho důvodu, že se v padesátých letech začínaly objevovat požadavky právě na tento druh stravy. Zmíněná autorka a kolektiv soustředěný kolem ní proto psal knihy jako *Varíme zdravě, chutně a hospodárně* a jim podobné.²⁸

Na českém knižním trhu v poválečných dekadách se objevovaly také základní kuchařky vyšší gastronomie, které nebyly přímo určeny pro domácí vaření, jelikož se často počítalo se surovinami, které nebyly na trhu k sehnání. Jako příklad lze uvést *Velkou kuchařku* Viléma Vrabce, která byla vydána na konci šedesátých let a později byla překládána i do jiných jazyků. V kontrastu k ní lze uvést kuchařky základních receptů Libuše Vlachové, jejíž knihy začaly vycházet na počátku sedmdesátých let. Jednou z jejich neznámějších je kuchařka *Pro pestrý stůl*, jejíž obsah byl volen

²³ DVOŘÁKOVÁ-JANŮ, Věra. *Lidé a jídlo*. Praha: ISV, 1999. ISBN 80-85866-41-2, s 82-83.

²⁴ DVOŘÁKOVÁ-JANŮ, Věra. *Lidé a jídlo*. Praha: ISV, 1999. ISBN 80-85866-41-2, s 83.

²⁵ DVOŘÁKOVÁ-JANŮ, Věra. *Lidé a jídlo*. Praha: ISV, 1999. ISBN 80-85866-41-2, s 83.

²⁶ DVOŘÁKOVÁ-JANŮ, Věra. *Lidé a jídlo*. Praha: ISV, 1999. ISBN 80-85866-41-2, s 87.

²⁷ FRANC, Martin. *Retrojídlo: jak jsme jedli za socialismu*. V Brně: CPress, 2020. ISBN 978-80-264-3317-0, s 73.

²⁸ DVOŘÁKOVÁ-JANŮ, Věra. *Lidé a jídlo*. Praha: ISV, 1999. ISBN 80-85866-41-2, s 87.

s ohledem na dostupnost potravin na trhu, tato kuchařka tedy mohla mít mnohem větší využití, jelikož bylo přihlíženo k možnostem běžných lidí.²⁹

V sedmdesátých a osmdesátých letech se obsah kuchařských knih proměnil. Už v takové míře nevychází kuchařky velké, pojaté obecně, základní kuchařky se však v rodinách uchovávaly alespoň jako vzpomínka na doby minulé.³⁰ V této době se začínají tisknout kuchařky zaměřené na určitý druh stravy, obměnu jednoho pokrmu či na nejrůznější sváteční jídla nebo jídla na cestách či na chalupě.³¹

Nejen skrze tištěné a na trhu prodávané kuchařky v minulosti docházelo, a i dnes stále dochází, k obohacování kuchařského repertoáru lidí. Dříve bylo zvykem, že matka předávala dceři své zkušenosti, nejčastěji šlo o předávání ústní, nepsané.³² Později byly recepty nebo celé ručně psané sešity kuchařských předpisů předávány v rámci rodiny obdobně. Také druhá polovina minulého století je tímto fenoménem typická, jelikož byly kuchařské knihy i přes vysokou poptávku a relativně vysoké náklady poměrně nedostatkovým zbožím.³³

2.2 Obohacování kuchařského repertoáru

Na rozdíl od dnešní doby nebyl za socialismu (až na jednu výjimku) vydáván žádný časopis či noviny, které by se soustředily pouze na zprostředkovávání konkrétních receptů či jiných informací o stravě. V některých periodikách však vycházely alespoň rubriky, jež se tohoto tématu týkaly a přinášely inspiraci k nejrůznějším pokrmům. Bylo je možné nalézt například v časopisu *Vlasta*, který byl směřovaný především ženským čtenářkám, nebo v periodiku *Květy* či v *Mladém světě*. Z novin jmenujme pro příklad *Rudé právo*, *Svobodné slovo* nebo *Lidovou demokracii*. V této době bylo zvykem si zajímavé recepty z jednotlivých periodik vystříhovat a uchovávat je ve vlastním kuchařském sešitu.³⁴ Onu výše zmíněnou výjimku představoval odborný časopis *Výživa lidu* vycházející mezi lety 1946–1994 péčí Společnosti pro racionální

²⁹ FRANC, Martin. *Retrojídlo: jak jsme jedli za socialismu*. V Brně: CPress, 2020. ISBN 978-80-264-3317-0, s 74-77.

³⁰ FRANC, Martin. *Retrojídlo: jak jsme jedli za socialismu*. V Brně: CPress, 2020. ISBN 978-80-264-3317-0, s 73-75.

³¹ DVOŘÁKOVÁ-JANŮ, Věra. *Lidé a jídlo*. Praha: ISV, 1999. ISBN 80-85866-41-2, s 88.

³² DVOŘÁKOVÁ-JANŮ, Věra. *Lidé a jídlo*. Praha: ISV, 1999. ISBN 80-85866-41-2, s 105.

³³ HUBATOVÁ-VACKOVÁ, Lada a Cyril ŘÍHA, ed. *Husákovo 3 + 1: bytová kultura 70. let*. Vydání druhé. Praha: VŠUP, 2018. ISBN 978-80-87989-65-4, s 130.

³⁴ FRANC, Martin. *Retrojídlo: jak jsme jedli za socialismu*. V Brně: CPress, 2020. ISBN 978-80-264-3317-0, s 80-81.

výživu. Vycházely v něm především odborné studie a články z oblasti výživy a stravování, ale obsahoval i čtyřstránkovou přílohu *Výživa v rodině*, která sestávala téměř výhradně z kuchařských receptů.

K novým receptům se mohl člověk od šedesátých let a na počátku let sedmdesátých dostat také prostřednictvím televize. V této době byla do relace Televizních novin zařazena reklama Potravinářského průmyslu, která byla koncipována jako krátký kuchařský pořad nazvaný *Vaří šéfkuchař*. V něm se střídaly různé kuchařské kapacity, později také slavné osobnosti, které představily v rámci necelých čtyř minut pokrm a předvedly jeho přípravu. Krátký čas však znesnadňoval kompletní zaznamenávání receptů diváky, což vedlo k tomu, že se začaly tisknout brožury těchto televizních receptů a vycházely v časopisu *Týdeník Televize*. Krátké reklamy zaměřující se na vaření byly promítány i v kinech před začátkem samotného programu. Pořad byl nazván *Dva chlapi v kuchyni* a představoval divákům návody na jednoduché pokrmy, které bylo snadné si zapamatovat i po shlédnutí filmu, na který lidé do kina přišli.³⁵

Mimo receptů na českou kuchyni se u nás začaly objevovat ve větší míře také kuchařky s návody na přípravu pokrmů zahraničních, a to už od druhé poloviny šedesátých let. Nejčastěji se u nás přebíraly recepty ze Sovětského svazu, dále také ze zemí sousedních – Německá demokratická republika, Polsko.³⁶ Od našich sousedů však k přebírání nedocházelo příliš často. Nechuť přebírat německé recepty byla způsobena v padesátých a šedesátých letech vzpomínkou na nedávnou druhou světovou válku.³⁷

Recepty na jídla typická pro země Sovětského svazu se k nám dostávaly snadněji a také rychleji. Dovážela se k nám odtud řada různých surovin, a právě z tohoto důvodu bylo lehčí tyto pokrmy zařadit do českého jídelníčku. Na druhé straně stály pokrmy států západních spolu s těmi asijskými, jejichž vliv byl o poznání menší a zabralo také mnohem delší dobu, než se k nám ať už recepty nebo suroviny pro jejich přípravu dostaly. Vůbec nejdelší cestu si k nám hledaly potraviny a pokrmy americké, které nebyly režimem přijímány úplně kladně. Stávalo se tedy, že se některé pokrmy typické

³⁵ FRANC, Martin. *Retrojídlo: jak jsme jedli za socialismu*. V Brně: CPress, 2020. ISBN 978-80-264-3317-0, s 84.

³⁶ FRANC, Martin. *Retrojídlo: jak jsme jedli za socialismu*. V Brně: CPress, 2020. ISBN 978-80-264-3317-0, s 152-162.

³⁷ FRANC, Martin. *Řasy, nebo knedlíky?: postoje odborníků na výživu k inovacím a tradicím v české stravě v 50. a 60. letech 20. století*. Praha: Výzkumné centrum pro dějiny vědy, 2003. Práce z dějin vědy. ISBN 80-7285-029-6, s 184-195.

pro USA přejmenovávaly, čímž se dosáhlo určitého kompromisu, pro příklad lze uvést dvojici hot dog a párek v rohlíku.³⁸

Další recepty přinášely brožury, které často doplňovaly balení nových spotřebičů, jež se začaly na našem trhu od druhé poloviny padesátých let objevovat a získaly si velkou oblibu.³⁹ Jedním z největších pomocníků byla bezpochyby lednice, která usnadnila skladování potravin. Nás však více zajímají nové spotřebiče, jež se používaly, a do dnešní doby se většina stále používá, právě k samotné přípravě pokrmů. Od konce padesátých let začaly do kuchyní pronikat věhlasné remosky, které byly populární především díky tomu, že ač byly poměrně malé, dala se v nich upéct široká škála nejrůznějších pokrmů. Remosky byly pro své rozměry hojně využívány například na chalupách, kde většinou lidé museli vyjít s menším prostorem. Kromě brožur přiložených ke spotřebiči vznikaly také kuchařky s recepty na pokrmy připravované v těchto zařízeních – *Vaříme s moderní technikou*.⁴⁰

Ačkoli bylo pro sedmdesátá a osmdesátá léta typické, že lidé rádi používali smažení jako způsob úpravy pokrmů, došlo také k zefektivnění jiné technologie úpravy jídla, a to dušení. To nebylo v této době tolik oblíbené právě z toho důvodu, že zabíralo zaměstnaným ženám příliš mnoho času. S tímto problémem však pomohl tlakový hrnec, ve kterém se připravovala nejčastěji masitá jídla, jež by se jinak vařila poměrně dlouhou dobu.⁴¹ Tento pomocník byl vynalezen už v dávné minulosti, ale právě v sedmdesátých a osmdesátých letech si získal největší oblibu, proto také vycházely kuchařky zaměřené na tento druh úpravy – *100 a 1 pokrmů z tlakového hrnce* nebo *Vaříme v papiňáku*.⁴² Na konci osmdesátých let se už v některých domácnostech objevovala i mikrovlnka, ta však nebyla zdaleka tak rozšířená jako jiní kuchyňští pomocníci, kteří byli zmíněni výše.⁴³ Jejich počet narůstal spíše až od devadesátých

³⁸ FRANC, Martin. *Retrojídlo: jak jsme jedli za socialismu*. V Brně: CPress, 2020. ISBN 978-80-264-3317-0, s 152-162.

³⁹ FRANC, Martin. *Retrojídlo: jak jsme jedli za socialismu*. V Brně: CPress, 2020. ISBN 978-80-264-3317-0, s 81.

⁴⁰ FRANC, Martin. *Retrojídlo: jak jsme jedli za socialismu*. V Brně: CPress, 2020. ISBN 978-80-264-3317-0, s 86-92.

⁴¹ HUBATOVÁ-VACKOVÁ, Lada a Cyril ŘÍHA, ed. *Husákovo 3 + 1: bytová kultura 70. let*. Vydání druhé. Praha: VŠUP, 2018. ISBN 978-80-87989-65-4, s 128-129.

⁴² FRANC, Martin. *Retrojídlo: jak jsme jedli za socialismu*. V Brně: CPress, 2020. ISBN 978-80-264-3317-0, s 92.

⁴³ HUBATOVÁ-VACKOVÁ, Lada a Cyril ŘÍHA, ed. *Husákovo 3 + 1: bytová kultura 70. let*. Vydání druhé. Praha: VŠUP, 2018. ISBN 978-80-87989-65-4, s 125.

let, kdy „symbolizovaly dynamické změny v domácí novodobé přípravě pokrmů.“⁴⁴ Inspiraci, jak připravovat pokrmy pomocí mikrovlnky, se dalo nalézt například v kuchařce *Mikrovlnění aneb v kuchyni netradičně* nebo *Velká kuchařka pro mikrovlnnou troubu*.

2.3 Fenomén chalupaření a strava s ním spojená

Sedmdesátá léta byla „zlatou érou chalupaření.“⁴⁵ Víkendové pobyty na chatě či chalupě přinášely řadu možností, jak obohatit své budoucí dny nejrůznějšími druhy ovoce či zeleniny. Tyto plodiny si zde lidé pěstovali především s vidinou jejich pozdějšího zavaření, což jim zaručovalo možnost jejich konzumace i mimo období hojnosti, tedy v zimě. Z tohoto důvodu vycházely kuchařky zaměřené právě na zavařování a konzervování nejrůznějších druhů potravin – *Domácí konzervování ovoce a zeleniny* nebo *Zavařujeme po celý rok*. Dále je s chalupařením často spojováno také houbaření, které přinášelo možnost doplnit jídelníček o další druh potravin. V lese se však kromě hub sbíralo také lesní ovoce či plané rostliny.⁴⁶ I aktivity spojené s houbařením a sběrem dalších surovin se promítaly do kuchařek, jež vycházely, jmenujme pro příklad alespoň některé – *Houby po celý rok*, *Plané rostliny ve výživě* nebo *Houbařská kuchařka*.

Na jedné straně bylo pro tyto víkendové pobyty typické to, že se nevařila nikterak složitá jídla, jelikož k tomu na chalupě většinou nebyl prostor, ale důležitý byl také čas. Ten chtěli lidé trávit právě na zahrádce nebo v lese, užívat si klidu mimo město.⁴⁷ Pro inspiraci k pokrmům, které by splňovaly tyto požadavky, vznikaly kuchařky jako *100 a 1 chalupářských pochoutek*, která obsahovala množství snadných a rychlých receptů. Na straně druhé lze tento prostor opět spojit s určitou vizí uchování potravin pro pozdější využití, a to nejen v oblasti rostlinné, ale také živočišné. Z tohoto důvodu se na chalupách za účelem konzervace udilo, což už je proces zdlouhavější. Pro zprostředkování návodů a receptů potom mohla sloužit například kuchařka *Chalupář udí a vaří*.

⁴⁴ FRANC, Martin. *Retrojídlo: jak jsme jedli za socialismu*. V Brně: CPress, 2020. ISBN 978-80-264-3317-0, s 89.

⁴⁵ HUBATOVÁ-VACKOVÁ, Lada a Cyril ŘÍHA, ed. *Husákovo 3 + 1: bytová kultura 70. let*. Vydání druhé. Praha: VŠUP, 2018. ISBN 978-80-87989-65-4, s 122.

⁴⁶ FRANC, Martin. *Retrojídlo: jak jsme jedli za socialismu*. V Brně: CPress, 2020. ISBN 978-80-264-3317-0, s 144.

⁴⁷ FRANC, Martin. *Retrojídlo: jak jsme jedli za socialismu*. V Brně: CPress, 2020. ISBN 978-80-264-3317-0, s 144.

2.4 Některá specifika stravy za socialismu a v devadesátých letech

Stravování za socialismu procházelo v průběhu času nejrůznějšími proměnami, které byly často spojovány s problémy zásobování, ale také s časovými možnostmi lidí. Převážně v padesátých letech a na počátku šedesátých let byl v oblasti stravování největší problém v zásobování rostlinnou stravou, ale také masem či mlékem. Z rostlinné stravy u nás v tomto období nejčastěji chyběly luštěniny, česnek nebo také majoránka. Ve velkém množství se k nám dovážely obilniny, což zase vedlo k tomu, že nezbývaly prostředky pro dovoz například ovoce či zeleniny, které by doplnily vitamíny ve stravě obyvatel Československa. V průběhu šedesátých let už se však tato krize zásobování začala postupně zlepšovat.⁴⁸ Později, když už nevážlo zásobování uvedenými surovinami, začaly naopak vznikat kuchařky, které podporovaly jejich konzumaci, aby nevznikal přebytek – *Pokrmý s vůní česneku, Zelenina v kuchyni celého světa* nebo *Zelenina a ovoce po celý rok*. Ačkoli bylo i později některé suroviny složité sehnat nebo byly poměrně drahé, mezi těmi jmenujme například telecí či drůbeží maso, vnitřnosti a další potraviny. Například problém drůbežího masa byl především za normalizace řešen výkrmem brojlerů, jejichž výnosnost byla v porovnání s jinou drůbeží poměrně veliká. V této době vznikaly kuchařky, které měly podpořit prodejnost drůbežího masa, z nich jmenujme například *Drůbež a drůbeží pochoutky, Rozhodl jsem se zařadit drůbež častěji do svého jídelníčku, 100 a 1 drůbežích jídel* a mnoho dalších. Na rozdíl od sousedního NDR u nás však tento druh masa nebyl příliš oblíbený.⁴⁹

Především v reakci na zvyšující se zaměstnanost žen docházelo k podpoře výroby nejrůznějších polotovarů a konzerv, které měly usnadňovat domácí vaření ženám, kterým na tuto činnost nezbývalo tolik času jako dříve.⁵⁰ Za účelem zvýšení popularity polotovarů a konzerv vznikaly nejrůznější kuchařky – *Receptury pokrmů z polotovarů REMA* či *Uzeniny a konzervy v kuchyni*. V tomto období bylo zvykem, že se rodina scházela u teplé večeře, která se stala jejím hlavním jídlem dne, jelikož snídaně byla často doprovázena spěchem do práce či školy a oběd probíhal v závodních či školních

⁴⁸ FRANC, Martin. *Řasy, nebo knedlíky?: postoje odborníků na výživu k inovacím a tradicím v české stravě v 50. a 60. letech 20. století*. Praha: Výzkumné centrum pro dějiny vědy, 2003. Práce z dějin vědy. ISBN 80-7285-029-6, s 162-165.

⁴⁹ HUBATOVÁ-VACKOVÁ, Lada a Cyril ŘÍHA, ed. *Husákovo 3 + 1: bytová kultura 70. let*. Vydání druhé. Praha: VŠUP, 2018. ISBN 978-80-87989-65-4, s 126-127.

⁵⁰ HUBATOVÁ-VACKOVÁ, Lada a Cyril ŘÍHA, ed. *Husákovo 3 + 1: bytová kultura 70. let*. Vydání druhé. Praha: VŠUP, 2018. ISBN 978-80-87989-65-4, s 121-125.

jídelnách. Právě s večerí, o víkendu také s obědem, měly konzervy a polotovary pomoci.⁵¹ Jejich použitím ženy mohly ušetřit nejen mnoho času, jelikož se tyto pokrmy nemusely připravovat tak dlouho jako čerstvé jídlo, šetřit měly také peníze.⁵² Ačkoli se do jejich výroby vkládaly velké naděje, nesklízely příliš velký úspěch, ženy často raději sahaly po surovinách čerstvých.⁵³

Pro udržování dohledu nad stravou dětí, ale také z toho důvodu, že už ženy neměly tolik času přes den dětem vařit, se začaly budovat školní jídelny. Školní děti prošly za dobu socialistické éry poměrně zásadní proměnou, jelikož se u nich na konci padesátých let řešila především podváha, která byla způsobena druhou světovou válkou, později však došlo k opačnému extrému – musela se řešit dětská obezita. Ani jedna možnost nebyla žádoucí, děti měly být budoucností národa, měly se podílet na budování státu, bylo tedy potřeba, aby právě ony dostávaly kvalitní stravu. Ta se měla skládat především z bílkovin, dále také ze sacharidů, tuků, a také z vitaminů. Náзор na vhodný zdroj bílkovin se časem měnil, a to především s ohledem na zásobovací možnosti.⁵⁴ Pro udržování zdravého stravování nejen dětí vznikaly opět nejrůznější kuchařky, jež byly určeny jak pro použití v jídelnách, tak pro domácí stravování. Mezi nimi jmenujme alespoň některé – *Dietologie v závodním stravování* nebo *Abychom netloustli*.

Strava devadesátých let nevyčnívá tolika specifiky, jako tomu bylo za minulého režimu. Trh se uvolnil, začaly k nám pronikat produkty z celého světa. Otevřely se u nás první pobočky rychlého občerstvení McDonald's, jež byly symbolem Západu, byly tedy v rozvolněných poměrech velice oblíbené. Naopak symbolem naší kuchyně devadesátých let bylo bezpochyby kuře s broskví a eidamem nebo zeleninová obloha, která v restauracích zkrášlovala řadu pokrmů. Naše kuchyně začala být čím dál více obohacována o vlivy cizokrajných kuchyní, což se odrazilo také ve skladbě kuchařek, která byla prosycena recepty na cizí speciality. Pro příklad můžeme uvést kuchařky

⁵¹ HUBATOVÁ-VACKOVÁ, Lada a Cyril ŘÍHA, ed. *Husákovo 3 + 1: bytová kultura 70. let*. Vydání druhé. Praha: VŠUP, 2018. ISBN 978-80-87989-65-4, s 122-125.

⁵² FRANC, Martin. *Řasy, nebo knedlíky?: postoje odborníků na výživu k inovacím a tradicím v české stravě v 50. a 60. letech 20. století*. Praha: Výzkumné centrum pro dějiny vědy, 2003. Práce z dějin vědy. ISBN 80-7285-029-6, s 142-144.

⁵³ HUBATOVÁ-VACKOVÁ, Lada a Cyril ŘÍHA, ed. *Husákovo 3 + 1: bytová kultura 70. let*. Vydání druhé. Praha: VŠUP, 2018. ISBN 978-80-87989-65-4, s 131.

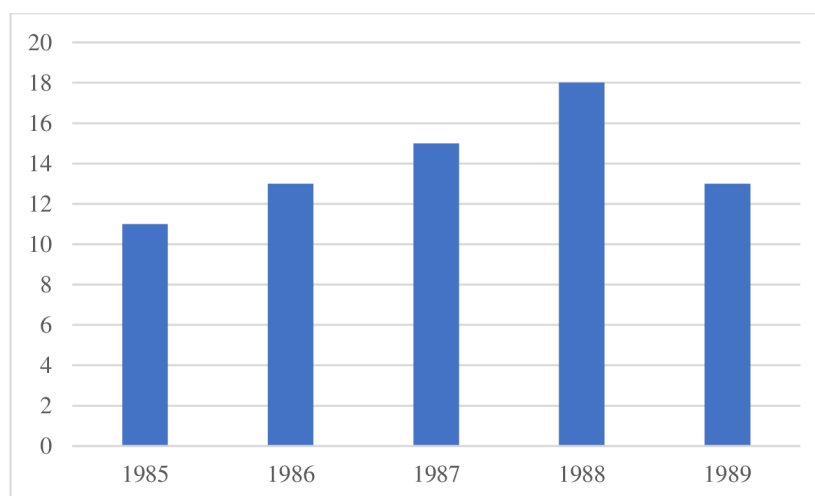
⁵⁴ ZUBÁKOVÁ, Blanka, Milena LENDEROVÁ, Miroslav KOUBA a Ivo ŘÍHA, ed. *Krajiny prostřených i prázdných stolů*. Pardubice-Polabiny: Univerzita Pardubice, 2016. ISBN 978-80-7560-026-4, s 260-277.

jako *Čínské jídlo na českém stole*, *Kuchyně palestinských Arabů* nebo *Kuchyně USA a jak si pochutnat*. A na trh začaly čím dál častěji pronikat také kuchařky, které se snažily nalákat na recepty slavných osobností. Mezi nimi lze uvést *Divadlo, výživa a já* muzikálové herečky Evy Veškrnové, *Dietní kuchařka pro nemocné labužníky* zpěvačky Evy Pilarové nebo *Hádej, kam půjdem na večeři?* herečky Jiřiny Bohdalové ve spolupráci se Slávkou Kopeckou. Kuchařky začaly být také čím dál častěji doprovázeny barevnými fotografiemi, které dříve nebyly jejich příliš běžnou součástí.⁵⁵

⁵⁵ FUNDOVÁ, Johana. *Devadesátky!: roky nespoutané svobody*. Brno: CPress, 2019. ISBN 978-80-264-2794-0, s 9-29.

3 Nakladatelství vydávající kuchařky mezi lety 1985 a 1989

Ačkoli byla knižní produkce v tomto období ještě kontrolovaná státem a nakladatelství měla přidělena své knižní žánry podle gescí, kuchařské knihy nevycházely pouze v jednom nakladatelství. Jak je z grafu číslo 1 patrné, v roce 1985 to bylo celkem jedenáct nakladatelství, která vydala v námi sledovaných devíti letech alespoň jednu kuchařskou knihu. V následujících letech byl počet obdobný, v roce 1986 to bylo třináct nakladatelství, o rok později patnáct, v roce 1988 počet mírně vzrostl, a to na osmnáct, ale hned další rok už to bylo zase pouze třináct nakladatelství.

Graf č.1 množství nakladatelství 1985-1989

Ze vzorku, jež byl pro výzkum sesbírán, vyplývá, že dominantní postavení ve vydávání kuchařek tohoto období, ale také toho polistopadového, mělo především nakladatelství *Práce*, které na knižním trhu působilo od roku 1945 a jeho činnost byla ukončena na konci devadesátých let. V *Práci* vycházela zprvu řada románů, ale také texty zaměřující se na hospodářskou obnovu země, učebnice – angličtiny, dějepisu, výtvarných umění – dále také nejrůznější technické příručky – *Radiotechnika* nebo *Traktor Škoda 30* apod. Od začátku padesátých let začíná být portfolio žánrů obohacováno také o kuchařské knihy, jednou z prvních je *Dobře a rychle vaříme i po práci*, která vyšla v roce 1951, a o rady do domácnosti. Od poloviny šedesátých let se nakladatelství mnohem více zaměřuje na rady v domácnosti, což pokračuje i v osmdesátých letech, kdy se opět prosazuje poměrně výrazně i román a velké pole zabírají kuchařky. V devadesátých letech už *Práce* vydává téměř výhradně knihy receptů spolu s učebnicemi dějepisu a výtvarného umění a také beletrii. Ve sledovaném období – 1985 až 1993 – obohatilo toto nakladatelství náš trh o více než osmdesát kuchařek,

z toho to bylo v prvním sledovaném období třicet jedna nových titulů, které byly vytištěny ve čtyřiceti dvou knihách. Zaměření těchto kuchařek je velice různorodé – od levných pokrmů, přes dietní jídla při onemocněních, inovace starých receptur až po zahraniční kuchyni.

Dalším výrazným nakladatelstvím byl *Merkur*, který fungoval od roku 1961 do poloviny devadesátých let jako vydavatelství ministerstva obchodu. Okruh žánrů, jež *Merkur* vydával, byl poměrně různorodý, zprvu to byly knihy kuchařské, rady do domácnosti, ale také příručky o konverzaci v cizích jazycích nebo knihy zaměřující se na zajímavá místa v Česku, později se v poměrně velkém množství přidaly knihy tématu ekonomického a obchodního, což korespondovalo s gescí nakladatelství. Právě na ekonomii a obchod zaměřené knihy dominovaly produkci *Merkuru* až do osmdesátých let, v devadesátých letech už však téměř úplně zmizely a prvenství získaly kuchařky spolu s rádci v domácnosti, v menším množství zůstaly také knihy zaměřující se na česká místa a města. Za námi sledovaných devět let vydal *Merkur* přes devadesát kuchařských knih, v prvních pěti letech to bylo třicet dva svazků, z toho šestnáct nových titulů. Jejich zaměření je obdobně nestejnorodé jako u kuchařek nakladatelství *Práce*, specifikem *Merkuru* jsou knihy edice *100 a 1*.

Třetím hojně zastoupeným subjektem bylo *Avicenum*, jednalo se o zdravotnické nakladatelství, které bylo založeno roku 1949 a zaniklo v roce 1993. Jeho knihy tedy byly z převážné většiny zaměřené na onemocnění z různých lékařských oborů – dietologie, adiktologie, sexuologie, ortopedie apod. Charakter děl byl převážně edukativní, vycházely různé rádce, jak pro dívky, tak pro chlapce, například z oblasti sexuologie a mateřství – *Hopp : hovory pro pány* či *Děvčátka, na slovíčko* – nebo rádce v prevenci, ale také při léčbě chorob, dále i učebnice pro budoucí lékaře – *Farmakologie, Lékařská mikrobiologie*. Součástí portfolia byly rovněž kuchařské knihy, jichž *Avicenum* za námi sledovaných devět let vydalo třicet čtyři, v prvních pěti letech to bylo celkem dvacet šest knih a z toho devět nových titulů, častěji v tomto období tedy vycházela další vydání již dříve otištěných titulů. Kuchařky nakladatelství *Avicenum* se zaměřovaly nejčastěji na dietu při nejrůznějších onemocněních – jater, močových cest či žlučníku. Vydávalo ale také klasické kuchařky, a to jak české, tak zahraniční kuchyně, z nich jmenujme například *Variace na kuchyně Orientu* nebo *Připravujeme pohoštění*.

Na našem trhu dále působila například nakladatelství *Odeon*, *Svépomoc*, *Mona*, *Albatros* nebo *Lidové nakladatelství*, jež také přispěla kuchařskými knihami k rozšíření nabídky tohoto žánru. Každé z nich v té době na knižním trhu fungovalo minimálně patnáct let. Z této skupiny, již dříve zavedených nakladatelství, je *Albatros* i v současné době stále činný. Ještě v této době vznikaly knihy i v tzv. šedé zóně, a to i kuchařky. Mezi lety 1985 a 1989 vydaly alespoň jednu kuchařku tyto spolky: *Oddíl jógy TJ LM* v Přerově *Sójevou kuchařku*, *Společnost pro racionální výživu* v Praze vydala kuchařku *Dietologie v závodním stravování*, *Česká státní pojišťovna* v Praze prostřednictvím nakladatelství *Novinář* přišla s knihou *Stolečku, prostři se!* nebo *Český zahrádkářský svaz, specializovaná základní organizace Přátelé přírodní výživy* v Praze vydal *Plané rostliny ve výživě*.

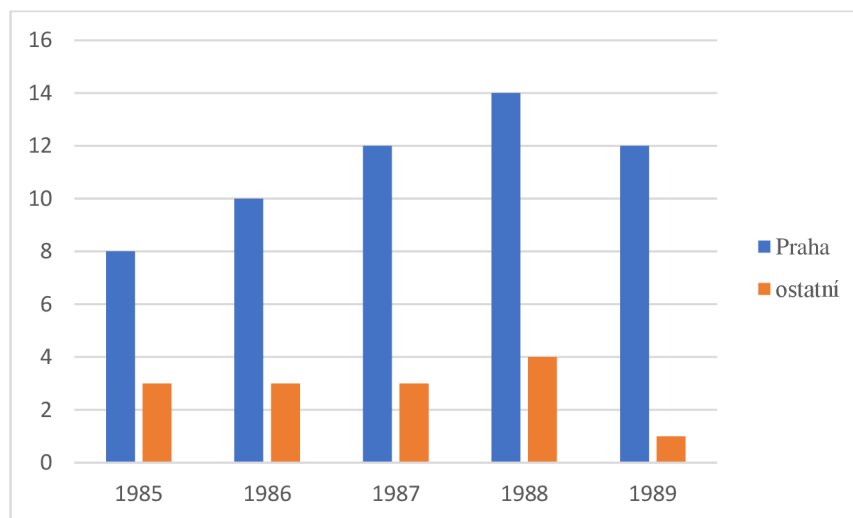
3.1 Nově vzniklá nakladatelství 1985–1989

Z dat, jež byla sesbírána, je patrné, že mezi lety 1985 a 1989 nevzniklo velké množství nových nakladatelství, která v námi sledovaném období, tedy mezi lety 1985 a 1993, publikovala alespoň jednu kuchařku. Pokud už taková nakladatelství vznikla, nepublikovala zpravidla kuchařku v roce svého založení, ale až později. V roce 1985 vzniklo pouze jedno nakladatelství, a to *Kara*, které však na našem trhu působilo pouze do roku 1988. V následujícím roce vzniklo taktéž pouze jedno nakladatelství, jímž je *PP Prop. Podnik*, to svou působnost skončilo také v roce 1988. V následujícím roce vzniklo nakladatelství *Agrodat*, které však rovněž skončilo poměrně brzy, a to v roce 1991. *Zepter Holding Ag* vzniklo v roce 1988, je jediným nově vzniklým nakladatelstvím tohoto roku, jeho působnost končí rokem 1990. V roce 1989 vzniká nakladatelství *Paseka*, které je na našem knižním trhu stále činné. Ve stejném roce vzniklo také nakladatelství *Logos*, které skončilo až v roce 2017.

Celkem jich tedy mezi lety 1985 a 1989 nově vzniklo pouze šest. Z námi sesbíraných dat vyplývá, že tato nakladatelství dohromady v devíti letech, jež sledujeme, vyprodukovala pouze deset kuchařek, z celkového počtu sedm set devadesát. V předlistopadovém období je tedy patrné, že knihy tohoto žánru publikovala spíše dříve vzniklá nakladatelství, jež byla jmenována výše.

3.2 Centrální postavení Prahy

Praha byla hlavním centrem knižního trhu, což je patrné také na množství nakladatelství, která zde v tomto období sídlila. Tento jev lze prokázat také na subjektech, které vydávaly kuchařské knihy mezi lety 1985 a 1989. V celých pěti sledovaných letech poměr Praha / ostatní města jasně hovoří pro hlavní město, což je patrné z grafu číslo 2. V prvních třech letech se mění pouze počet nakladatelství sídlících v Praze, jejichž výše se pohybuje mezi osmi a dvanácti, zatímco počet nakladatelství ostatních měst je konstantní, a to ve výši tři subjektů. Nejedná se však vždy o tři stejné, nicméně brněnská *Kara* se v prvních dvou letech opakuje. V roce 1988 stoupl počet těchto podniků v dalších městech na čtyři, Praha se čtrnácti však měla stále navrch. V posledním roce kleslo množství ostatních měst pouze na jedno zaznamenané, v české metropoli přišlo s kuchařkou celkem dvanáct nakladatelství. Tyto záznamy tedy jasně dokazují dominantní postavení Prahy, která byla centrem knižního trhu této doby.

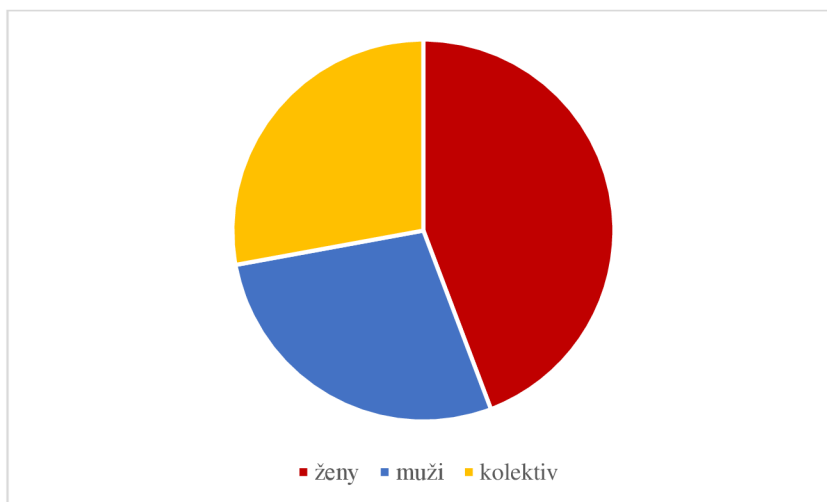

Graf č.2: poměr Praha / ostatní města

3.3 Autoři kuchařek 1985–1989

V těchto pěti letech vyšlo podle výzkumu celkem sto sedmdesát tři kuchařských knih. Okruh autorů, kteří v tomto období vydávali kuchařky, je poměrně široký. Poměr podílu žen, mužů a autorských kolektivů byl v každém roce jiný, graf číslo 3 nicméně ukazuje průměrné hodnoty pro celé toto období. Celkově se dá říci, že za těchto pět let vyšlo nejvíce knih podepsaných ženou, a to sedmdesát tři. Dále ze záznamů vyplývá,

že v tomto období vyšel stejný počet kuchařek, tedy čtyřicet šest, mužům i kolektivům autorů. U zbývajících osmi knih autor nebyl uveden.

Graf č.3: autoři kuchařek 1985-1989

Ze všech autorů prvního sledovaného období nejvíce vyčnívá jméno Libuše Vlachové, jejíž tvorba je zaměřená pouze na kuchařské knihy. Její první knihou byla *Zelenina v kuchyni celého světa*, která vyšla v roce 1972 ve *Státním zemědělském nakladatelství*, podílela se na ní spolu s Františkem Rabochem. První kuchařkou, kterou sepsala samostatně, byla kniha *Co chutná v Evropě*, vydaná v *Avicenu* v roce 1979. V námi sledovaných prvních pěti letech přišla Libuše Vlachová na trh s jedenácti kuchařskými tituly, z nichž dvě knihy vyšly i ve druhém vydání, na dvou titulech se podílela. Dohromady je to tedy patnáct kuchařek. Její knihy vycházely v různých nakladatelstvích – *Mona*, *Práce*, *Avicenum*, *Merkur*, *Levné knihy* a další – nicméně od roku 2000 byla většina jejích knih publikována v nakladatelství *Agentura VPK*. Mezi lety 1990 a 1993 jí vyšlo šestnáct kuchařek. Poslední dvě kuchařky, jež Vlachová publikovala, byly *Kotlety, řízky, špízy* a *Minutkové speciality*, a to v roce 2008. Obecně se nezaměřovala na určitý druh pokrmů či konkrétní kuchyni, její recepty jsou velice rozmanité.

Také jméno Ley Filipové se v našem vzorku objevilo víckrát. Její tvorba je složena pouze z kuchařských knih, první jí vyšla v roce 1978 v nakladatelství *Práce*, jednalo se o *Pohoštění doma i v kolektivu*. Mezi lety 1985 a 1989 byla podepsána pod čtyřmi různými tituly, z čehož jeden v tomto časovém rozmezí vyšel dvakrát. Ve druhé části námi zkoumaného období jí vyšlo devět knih, některé z nich byly dalším vydáním dřívějších titulů. Knihy Ley Filipové vycházely v různých nakladatelstvích, do roku

1989 to byla *Práce* a *Mona*, později také v nakladatelství *Petrklíč, Vyšehrad, Dona* nebo *Slovart*. Mezi lety 2000 a 2001 vydala také řadu kuchařek *Česká kuchyně*, jež byly publikovány v nakladatelství *Slovart* v šesti různých jazycích, tato řada později vyšla v dalších vydáních.

Poslední autor, jež zde uvedeme, je Oldřich Dufek, jehož jméno se však nevyskytuje pouze na titulech kuchařek. První kniha, kterou publikoval v roce 1955, se jmenuje *Výstavba a organizace provozu velkých potravinářských prodejen* a vyšla v nakladatelství *Orbis*. Až do roku 1965 se podílel na psaní podobně zaměřených knih, jež se sice dotýkaly potravinářského průmyslu, nešlo však o kuchařky. První kuchařka, na které se podílel, vyšla až v roce 1978 v nakladatelství *Práce*, šlo o knihu *Muž v kuchyni*. Od tohoto roku už mu vycházely pouze kuchařské knihy. Mezi lety 1985 a 1993 byl Oldřich Dufek podepsaný pod čtrnácti různými tituly, které psal buď sám nebo se na nich alespoň z části podílel, poměrně často například s Milenou Dufkovou. Čtyři z těchto titulů vyšly opakovaně, celkem je to tedy osmnáct knih v tomto období. Poslední kniha vyšla tomuto autorovi v roce 2006 v nakladatelství *Pavla Momčilová* a byla jí kuchařka *Zvěřina, a lahodná masa ve zdravé kuchyni*. Do roku 1989 vycházely jeho kuchařky v nakladatelstvích *Avicenum, Svěpomoc, SZN, Práce* a v *Lidovém nakladatelství*, později také v *Agentuře V.P.K., Vyšehrad* nebo *Menu*.

3.4 Kuchařky v edicích vycházejících před rokem 1989 i po něm

V tomto období byly dominantní dvě edice zahrnující kuchařské knihy. Vydávání těchto edic neskončilo rokem 1989, i v následujících letech byly pravidelně tištěny. První je edice *100 a 1* nakladatelství *Merkur*. Poprvé vyšla v roce 1976, jednalo se o knihu *100 a 1 domácích polévek*. Od roku 1982 vycházela tato edice pravidelně minimálně jednou ročně, na začátku devadesátých let v ní počet titulů narostl, za rok jich bylo vydáno i šest, nebo dokonce deset. Mezi lety 1985 a 1989 v ní vyšlo celkem dvanáct knih, od roku 1990 do 1993 jich potom přibylo ještě dvacet. Roční produkce se zde tedy po roce 1989 přibližně zdvojnásobila. Poslední knihy této edice vyšly v roce 1994, kdy jich přibylo ještě jedenáct. Knihy *100 a 1* jsou vždy zaměřené na určitý druh pokrmu, surovinu, na oblast, odkud pokrmy pochází, nebo také místo, kde se připravují. Můžeme tedy pro příklad jmenovat *100 a 1 domácích večeří, 100 a 1 jídel z hub a na houbách, 100 a 1 krajových jídel* nebo *100 a 1 chalupářských pochoutek*. Pro tuto edici je typický formát velikosti A5. Dalším sjednocujícím prvkem je obálka edice, pro tu

byl typický široký pruh v horní části titulní strany, na kterém stál název kuchařky a jméno autora. Pod tímto pruhem, jenž byl většinou bílý, byla velká ilustrativní fotka k tématu kuchařky. Od devadesátých let se potom obálka proměnila a pruh zmizel, název spolu se jménem autora však zůstal v horní části strany, která byla celá vyplněna ilustrativní fotkou. Rozsah stran je u každé knihy jiný, také použití ilustrací je různé. Většina titulů je sice doplněna jednobarevnými kresbami, najdou se zde však i neilustrované kuchařky. Skladba autorů těchto knih je taktéž různorodá, z opakujících se jmenujme alespoň Oldřicha Koska.

Další velice rozšířenou edicí byly *Sešity domácího hospodaření* nakladatelství *Práce*, v níž však nevycházely pouze kuchařské knihy, ale také knihy o domácnosti – *Háčkování*, *Květiny v bytě* apod. První kniha této edice vyšla v roce 1958, jednalo se o kuchařku zaměřenou na rozmanitá rychlá a chutná jídla *Minutky z masa, ryb, drůbeže, vnitřností, sýrů, vajec, zeleniny, hub*. V prvních pěti letech, jež jsme ve výzkumu sledovali, knih *Sešitů domácího hospodaření* zaměřených na stravování vyšlo celkem čtyřicet, v posledních čtyřech letech to potom bylo dalších patnáct. Jde tedy o zjevný pokles produkce, přičemž si můžeme klást otázku, co bylo jeho příčinou, zejména ve srovnání s edicí 100 a 1. Poslední kniha této edice, která měla pořadové číslo dvě stě třicet jedna, vyšla v roce 1999 a šlo o kuchařku s pokrmy ze mrazených polotovarů – *Z mrazničky do mikrovlnky*. Kuchařky *Sešitů domácího hospodaření* byly velice rozmanité – najdeme zde zpracování různých druhů masa, ale také bezmasé pokrmy, sváteční pohoštění, jednoduché polévky, často také obměnu tradičních receptur nebo zapojení nových spotřebičů, jako je remoska, gril nebo tlakový hrnec. Tato edice má jednotný formát velikosti B5, všechny knihy mají také shodně třicet dva stran, obsahují barevné ilustrace i barevné fotografie. Co se týče grafického zpracování a obálky, byla po celou dobu vycházení *Sešitů* dodržována jednotná koncepce, i když několikrát došlo k celkovému redesignu. Důvodem poklesu prodeje i frekvence vydávání na počátku devadesátých let mohl být samotný sešitový charakter edice, která nyní nově vstupovala do konkurence jak s rozmáhajícím se periodickým tiskem, tak dalšími sešitově či brožurkově pojatými kuchařkami, jež zaznamenaly značný boom (viz dále).

V roce 1988 se ve zkoumaném vzorku poprvé objevují také kuchařské knihy edice *Lotos* nakladatelství *Mona*. Tato edice taktéž není zaměřena pouze na kuchařky, můžeme se v ní vedle námi zkoumaného žánru setkat s nejrůznějšími návody na ruční

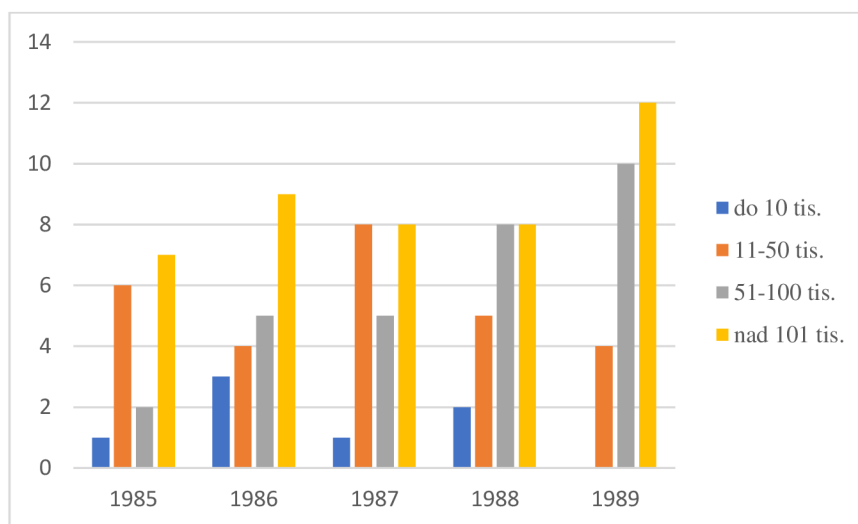
práce – šití, makramé, tkaní či pletení, ale také s radami na výchovu dětí, poznatky ze světa módy apod. První kniha edice *Lotos* vyšla už v roce 1970, první kuchařská kniha této edice vyšla v roce 1975 a byla jí kniha *Kuchyňské koření jako koníček*. Za námi sledovaných devět let v ní vyšlo celkem osm kuchařek. Poslední knihy edice *Lotos* vyšly v roce 1993, jednalo se celkem o čtyři svazky, z toho tři byly kuchařské. Zaměření kuchařek námi zkoumaného období je směřováno spíše ke zdravějšímu stravování – ryby, luštěniny, zelenina, tvaroh nebo také kuchařka pro diabetiky. *Lotos* má sjednocený počet stran, a to třicet dva. Stejný je také formát všech knih o velikosti A4. Všechny kuchařky z let 1985–1993 edice *Lotos* jsou doplněny barevnými fotografiemi. Obálky těchto knih jsou však různé. Na titulní straně je vždy ilustrativní fotka představující hlavní téma knihy a název kuchařky, nechybí ani název nakladatelství a cena výtisku. Avšak provedení se liší, některé fotky jsou na obálce v rámečku, v tom ostatně v některých případech bývá také název. Většina obálek sledovaného období je tvořena pouze fotkou přes celou úvodní stranu – bez orámování – a zmíněným textem, ten je buď v rámečku nebo samostatně. Pro text jsou na obálkách používány různé fonty. Na přední straně nebývá uveden autor.

V tomto období vycházely také další edice, ty už však nejsou ve vzorku zastoupeny příliš velkým množstvím knih. Patří mezi ně *Klub přátel sovětské literatury Lidového nakladatelství* se čtyřmi kuchařkami (po roce 1989 již nebyla zaznamenána další kuchařka této série), dále *Rostlinná výroba Státního zemědělského nakladatelství* (v této edici byly zaznamenány pouze čtyři kuchařky, poslední v roce 1989, avšak podle katalogu Národní knihovny zde vyšly knihy ještě v roce 1990, nejednalo se však o kuchařky). V *Obrazové kuchařce Panoramy* vyšly za zkoumanou dobu pouze tři kuchařské knihy. Další zaznamenané edice nepřinesly příliš velký objem kuchařských titulů.

3.5 Velikost nákladů kuchařek 1985–1989

Velikost nákladu se nám podařilo zjistit celkem u více než stovky kuchařek – nutno dodat, že je sem započítáno každé vydání zvlášť, náklady jednotlivých titulů tedy nejsou sčítány, ale každé další vydání je započítáno jako samostatná kniha. Kuchařky byly podle velikosti nákladu rozděleny do čtyř skupin, jejich zastoupení v jednotlivých letech je zobrazeno v grafu číslo 4. U tohoto vzorku lze říci, že v rozmezí let 1985 a 1989 vyšlo nejméně knih nákladem do deseti tisíc kusů. V takto malém množství

často vycházely kuchařky tzv. šedé zóny – zájmových skupin. Například *Ústředí lidové umělecké tvorby* pod nakladatelstvím SNTL, *Český zahrádkářský svaz*, *specializovaná základní organizace Přátelé přírodní výživy*, *Ministerstvo obchodu České socialistické republiky* nebo *ČSSD*.

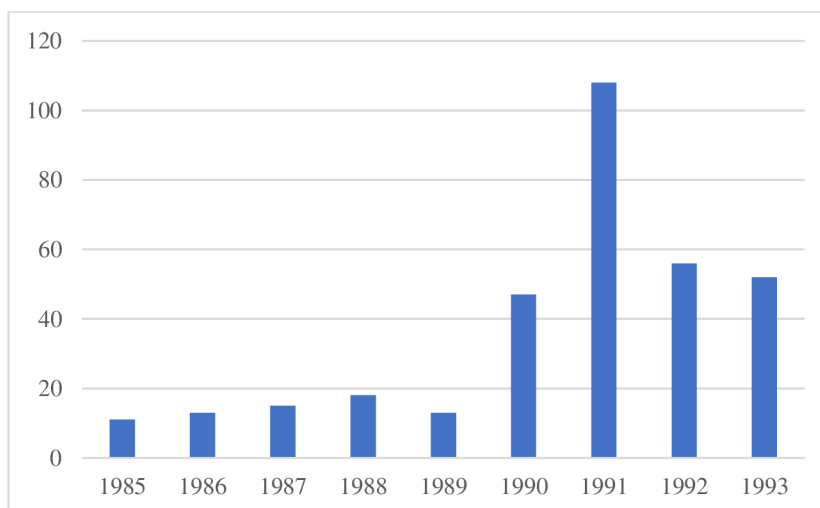

Graf č.4: náklad kuchařek 1985-1989

Naopak nejvíce kuchařských knih vyšlo v nákladu od sto jedna tisíc, a to přesně čtyřicet čtyři. Většinový podíl – téměř 82 % – má na tomto čísle právě edice *Sešity domácího hospodaření* nakladatelství *Práce*, která vycházela podle získaných dat nejčastěji v nákladu sto čtyřicet tisíc kusů knih jednoho titulu, později dvě stě tisíc. Pro zajímavost lze uvést, že například kuchařka *Vánoční pečivo* zařazená do jmenované edice, byla za celou dobu existence této edice vydána v nákladu větším než osm set tisíc kusů, což je číslo získané sečtením nákladů všech vydání tohoto titulu dohromady. Téměř stejné množství knih vyšlo nákladem od deseti do padesáti tisíc a od padesáti jedna do sto tisíc, velikost obou těchto skupin se pohybuje okolo třiceti knih.

4 Nakladatelství vydávající kuchařky mezi lety 1990 a 1993

Po roce 1989 se knižní trh rozvolnil a začalo vznikat velké množství nových nakladatelství, zároveň ta již zavedená mohla začít tisknout jakékoli žánry, jelikož už nebyl trh rozdělen jako dříve. Tento fakt se projevil také ve vydávání kuchařek. Množství nakladatelství, která vydala ve sledovaném období alespoň jednu kuchařku, prokazatelně stoupl, což je patrné z grafu číslo 5. Značný nárůst lze zaznamenat již v prvním roce po rozvolnění, jelikož kuchařku vydalo přes čtyřicet pět různých nakladatelství. K největšímu zvýšení počtu těchto subjektů však došlo v roce 1991, kdy knihy tohoto žánru vydalo téměř sto deset nakladatelství. V dalších letech se situace poměrně uklidnila a jak v roce 1992, tak v posledním sledovaném roce kuchařky vydalo přibližně padesát nakladatelství.

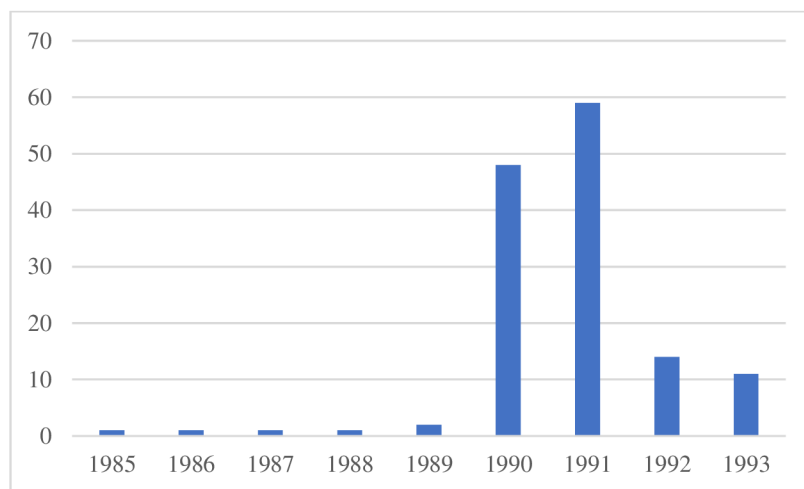
Graf č.5: počet nakladatelství 1985-1993

I v tomto množství stále značně vyčnívala nakladatelství *Práce* a *Merkur*, stejně tak *Avicenum* kuchařky stále produkovalo. K těmto podnikům se přidala některá nová nakladatelství, která k doplnění trhu o tento žánr přispívala poměrně hojně, a to *Champagne Avantgarde*, *Agentura V.P.K*, *Svojtka a Vašut* nebo *J.R.B*. Ostatní nakladatelství většinou nepřicházela za rok s nijak zvlášť velkým množstvím kuchařských titulů.

4.1 Nově vzniklá nakladatelství mezi lety 1990 a 1993

V tomto období vzniklo podstatně větší množství nakladatelství, která v námi sledovaném období vydala alespoň jednu kuchařskou knihu, než v letech, která byla sledována v předchozí kapitole. Většina daných nakladatelství se nesespecializovala

pouze na produkci žánru, jež je předmětem našeho výzkumu. Mezi lety 1990 a 1993 podle dostupných zdrojů vzniklo celkem sto třicet dva námi sledovaných podniků, což je oproti předchozímu období zásadní nárůst – viz graf číslo 6.

Graf č.6: nová nakladatelství 1985-1993

V roce 1990 přibýlo na trh téměř padesát nakladatelství. Mezi ta nejvýraznější patří například nakladatelství *Svojtka a Vašut*, jež bylo v roce 1997 přejmenováno pouze na *Vašut*. V tomto období přispělo trhu značným množstvím kuchařek, jež byly většinou koncipovány jako předpisy jídel rychlých a snadných na přípravu. Dále stojí za zmínku také nakladatelství *Pavla Momčilová*. Je jedním z těch, která se specializovala právě na vydávání kuchařských knih, a to především kuchařek zaměřených na zdravou stravu. Své místo si vybuodovalo také nakladatelství *Lucie/Atelier*, které již v roce svého vzniku, tedy v roce 1990, přišlo na trh s poměrně velkým množstvím kuchařských knih. Na druhé straně stojí nakladatelství, jež vydala pouze jednu nebo dvě knihy, z nichž alespoň jedna byla právě kuchařka. Mezi těmi můžeme jmenovat například nakladatelství *Vejšu*, *Popular*, *Arbesovo knihkupectví* a další.

Následující rok bylo knižní pole obohaceno o dalších padesát devět nakladatelství s alespoň jednou vydanou kuchařkou do roku 1993. Ačkoli na knižním trhu působilo pouze krátkou dobu, a to mezi lety 1991 a 1995, stačilo přinést poměrně velké množství kuchařek nakladatelství *Champagne Avantgarde*, které vydávalo překlady kuchařských knih zaměřujících se na světovou kuchyni. Toto nakladatelství se však nezaměřovalo pouze na námi sledovaný žánr. Nakladatelství *J.R.B* přišlo od roku 1991 do roku 1999 s celkem čtrnácti knihami, z toho třináct jich bylo právě kuchařských. Protipólem těchto, na kuchařky plodných nakladatelství, jsou například *Kondor*,

Ameriguide, *Lirekan* nebo *Lučina*, která vydala za dobu své existence maximálně tři knihy.

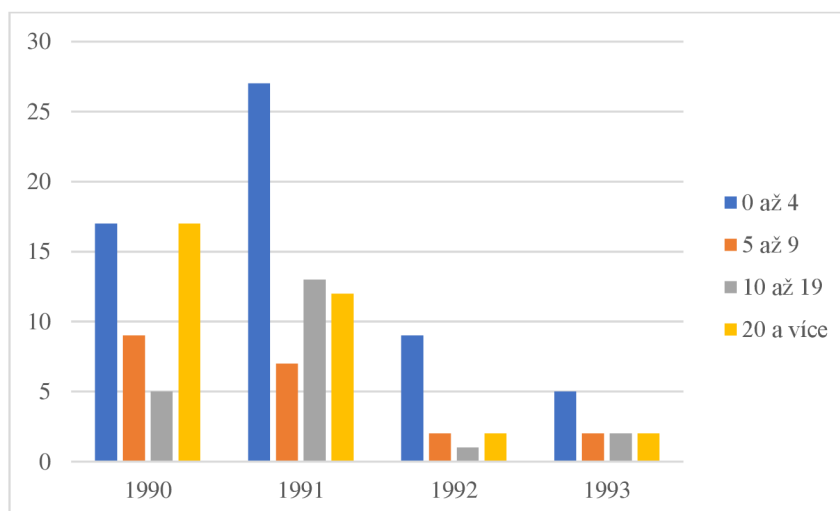
V roce 1992 již nárůst námi sledovaných nakladatelství nebyl tak značný jako v předcházejících dvou letech. Na trh se přidalo čtrnáct nakladatelství, která během tohoto a následujícího roku přišla s novou kuchařkou. Žádné nakladatelství vzniklé v tomto roce neobohatilo repertoár nijak závratným počtem nových titulů daného žánru, ale za zmínku stojí alespoň ostravský *IQ-servis*, který vydal několik knih zaměřených na levné stravování, nebo nakladatelství *Laguna*, které funguje až do současné doby. Jeho produkce se mimo jiné zaměřuje také na kuchařské knihy. V roce 1992 vznikala ve větší míře nakladatelství, která nevydala více než dvě knihy, mezi ty lze počítat *Natur Produkt*, *EPA*, nakladatelství *Miroslav Jelínek* nebo *Eliška Smolíková*.

Za poslední rok, který byl do výzkumu zahrnut, vzrostl počet námi zkoumané skupiny nakladatelství o jedenáct subjektů. Dominantní postavení ve vydávání kuchařek měla v roce 1993 spíše nakladatelství dříve založená. Z nově vzniklých zmiňme *Rebo*, které funguje dodnes, nebo *Knižní klub*, jež je také stále činný (byť pod Euromedia Group). Na druhé straně opět vznikala i nakladatelství jedné nebo dvou knih, a to *Avokádo*, jehož obě knihy pojednávaly o koření, *Vadim*, který svou kuchařku zaměřil na ženy nebo muže v postavení žen, či *Gallant*, který přišel s kuchařkou racionálních pokrmů.

4.2 „Životnost“ nově založených nakladatelství

Doba fungování nově vzniklých nakladatelství po roce 1989 je velice různá, což dokládá také graf číslo 7. Na jedné straně vznikala nakladatelství, která se na trhu neudržela déle než pět let, některá z nich dokonce skončila ve stejném roce, ve kterém jejich činnost započala. Tato skupina je poměrně početná, od roku 1990 do roku 1993 to bylo celkem padesát osm zaznamenaných námi sledovaných nakladatelství, tedy těch s alespoň jednou vydanou kuchařkou. Další skupinou jsou nakladatelství, jež vydržela déle než pět let, ale skončila nejpozději desátým rokem své působnosti, tato skupina čítala v daných čtyřech letech celkem dvacet nakladatelství. Do dvaceti let přestalo vydávat dvacet jedna nakladatelství našeho zájmu, mezi nimi například *Václav Svoboda*, *RO-TO-M* nebo *Orfeus*. Poslední skupinu tvoří ta, která se na trhu udržela déle než dvacet let. Těchto subjektů bylo dohromady třicet tři. Na dnešním trhu stále

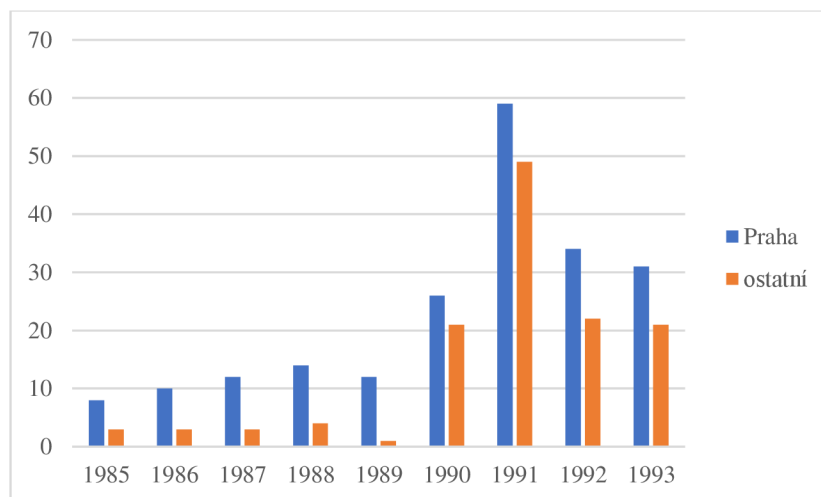
figurují některá nakladatelství vzniklá v uvedeném období, mezi ně patří například *Petrklíč*, *Dona*, *MOBA*, *Optys* nebo *Rebo*.

Graf č.7: životnost nových nakladatelství 1990-1993

4.3 Proměna rozložení nakladatelství na našem území

V polistopadovém období se knižní trh decentralizoval a začal se dostávat také do ostatních měst, což lze zaznamenat i na sledovaných nakladatelstvích. Zatímco do roku 1989 byl poměr Prahy k ostatním městům minimálně dva k jedné, většinou však spíše tři až čtyři k jedné, od roku 1990 se už tento poměr proměňuje. Počty nakladatelství v dalších městech začínají stoupat a od počtu nakladatelství v Praze se už neliší tolik, jako tomu bylo dříve. To lze zaznamenat již v prvním roce polistopadového období, kdy v Praze vydalo kuchařku dvacet šest nakladatelství a mimo hlavní město dvacet jedna nakladatelství. Další léta přinesla obdobný poměr, v roce 1991 to bylo padesát devět v Praze a čtyřicet devět mimo ni, dále v roce 1992 třicet čtyři v hlavním městě a dvacet dva v ostatních městech a v posledním sledovaném roce to bylo třicet jedna pražských nakladatelství a dvacet jedna ostatních. Poměry těchto měst byly tedy každý rok odlišné, nicméně rozdíl mezi Prahou a dalšími městy už nebyl tak markantní, jako v letech před decentralizací knižního trhu, což je patrné také z grafu číslo 8.

Graf č.8: rozložení nakladatelství Praha / jiná města 1985-1993

4.4 Autoři kuchařek mezi lety 1990 a 1993

Stejně jako v předcházejícím období, i v tomto mají ženy navrch v počtu knih, jež byly podepsány právě jimi, to dokládá graf číslo 9. Mezi lety 1990 a 1993 vyšlo podle námi sesbíraných dat celkem šest set sedmnáct kuchařských knih – počítáme-li jako samostatnou knihu i další vydání již vydaných titulů – nárůst počtu vydávaných titulů je tedy poměrně značný. Z tohoto objemu téměř polovinu napsaly ženy, následovali muži, kteří přispěli necelými dvěma sty kuchařek. Autorským kolektivům vyšlo z těchto tří skupin nejméně knih, jejich podíl je sedmdesát šest kuchařek, což je zhruba desetina produkce. Množství kuchařek vytvořených kolektivy je vzhledem k předcházejícímu období mnohem menší. V předlistopadových pěti letech byl poměr ženy : muži : kolektiv asi 1,5:1:1. Nicméně v těchto čtyřech letech už je poměr ženy : muži : kolektiv zhruba 3:2:1, což může poukazovat na to, že zatímco za minulého režimu bylo zvykem opírat knihy zaměřené na výživu o nejrůznější vědecké studie – tedy studie vědeckých kolektivů – po roce 1989 vydávají kuchařky v ohromném množství amatérští autoři. Podobné množství knih, jako bylo těch kolektivních, vyšlo bez záznamu autora jména.

Graf č.9: autoři kuchařek 1990-1993

V množství různých autorů vyčnívají především tři jména, která se opakují alespoň u deseti kuchařek, přičemž opět nerozlišujeme jednotlivá vydání titulů, jelikož i opětovná vydání mohou sloužit jako ukazatel oblíbenosti díla. Prvním z těchto autorů je Jana Frolíková, která se zaměřovala pouze na psaní kuchařek. Její první kuchařská kniha vyšla v roce 1978 v nakladatelství *Merkur* a jednalo se o knihu *100 a 1 bramborových jídel*. Pravidelně jí však knihy začaly vycházet až od devadesátých let. Mezi lety 1990 a 1993 jí vyšlo sedm různých titulů, z toho tři stihly vyjít během těchto čtyř let opakovaně, celkově je to tedy právě deset knih. Ty psala jak sama, tak se na jejich psaní podílela. Poslední kniha Janě Frolíkové vyšla v roce 2011 – *Rychlé večere pro moderní ženu* – v nakladatelství *Vašut*. Kuchařky této autorce vycházely nejčastěji v nakladatelství *Merkur*, objevily se však také v nakladatelství *Svojtka a Vašut* nebo ve *Vemuši*. Zaměření jejích kuchařek je různé, vícekrát přišla s tématem svátečních a vánočních pokrmů.

Další výraznou autorkou byla Ludmila Štotová, které v této druhé části sledovaného období vyšlo třináct kuchařek, jedna vyšla již před rokem 1989, a to v nakladatelství *Práce*, byla jí kniha *Jehněčí, kůzlečí, skopové*. Zmíněných třináct knih Štotové bylo vydáno mezi lety 1990 a 1992, většinou v nakladatelství *Lucie*, jedna vyšla také v *Petrklíči* a jedna u *Iva Železného*. Po roce 1992 už se neobjevila žádná její nová kuchařka. Často se jedná o rady začínajícím hospodyňkám, slabikáře vaření nebo seznámení s novými možnostmi přípravy pokrmů v moderních spotřebičích – mikrovlnné troubě nebo fritovacím hrnci.

Posledním z těchto autorů je Josef Bednář, který však nese psal kuchařky sám, vždy je uváděn jako jeden z kolektivu autorů. Všechny třináct kuchařek této skupiny vyšlo v nakladatelství *J.R.B.*, které mezi lety 1991 a 1992 vydalo pouze tyto knihy. Toto časové rozpětí tedy také znamená období jeho spisovatelské činnosti. Uvedené kuchařky jsou zaměřeny především na tradiční kuchyni – *Kuchařka našich předků*, *Z babiččiny kuchyně*, *Vánoce starých cukrářů* apod. Bednářovo jméno nefiguruje v repertoáru žádného jiného nakladatelství.

4.5 Kuchařky v edicích vycházejících po roce 1989

Edice *Lucie radí* nakladatelství *Lucie* se v našem vzorku poprvé objevuje v roce 1990. Od té doby do roku 1993 v ní vyšlo celkem dvacet knih, ne všechny jsou však kuchařkami, svazek číslo šest – *Samoobsluha ženské krásy* – je například zaměřený na ženský svět. První v této edici vyšla kniha *ABC fritování* v roce 1990, poslední zástupce *Lucie radí* vyšel o rok později a jednalo se o dvousvazkovou knihu *Skoro všechno o vánocích*, která se kromě jídla zaměřovala také na vánoční tradice. Zaměření kuchařek této edice není nijak úzké, přináší jak rady v kuchyni mladým hospodyňkám nebo mužům, tak knihy zaměřené na koření, vaření ve fritovacích hrncích, mikrovlnkách, ale i recepty pro využití netradiční zeleniny a mnohé další. Formát knih je shodný, všechny jsou velikosti A5 a jsou doplněny kresbami, většinou jednobarevnými. Kuchařky měly shodně dvaatřicet stran. Obálky knih jsou všechny barevně ilustrované, na každé z nich je vyobrazena žena, která je v obležení věcí, jež jsou hlavním tématem daného titulu. Na titulní straně je nadepsán název edice, název knihy a také pořadové číslo svazku edice. V roce 1990 se často opakuje ve spojení s touto edicí jméno Ludmily Štotové, později také Oldřicha Jurmana. Zajímavostí je, že například v roce 1990 během jednoho roku vyšly hned tři tituly této edice jak v prvním, tak ve druhém vydání.

Podle dostupných informací vyšlo celkem dvanáct kuchařek edice *Encyklopedie kulinárního umění* nakladatelství *Champagne Avantgarde* v námi sledovaných letech 1991 a 1993, přičemž deset jich bylo vydáno v roce 1992. Prvním svazkem edice je *Čínská kuchyně*, která vyšla v roce 1991, naopak poslední kuchařky *Encyklopedie* vyšly v roce 1994, v tomto roce to bylo celkem šest knih, z toho pět titulů vyšlo poprvé. Jedinou znovu vydanou knihou roku 1994 je zmiňovaná *Čínská kuchyně*, která vyšla v tomto roce již ve třetím vydání. Jednotícím prvkem knih je zaměření na zahraniční

kuchyni. Vždy se jedná o překlad díla, překladatelkou je většinou Zdena Němcová. Všechny knihy mají shodně devadesát tři stran a všechny obsahují barevné fotografie. Na každé titulní straně je ústředním motivem fotka pokrmu, jež odpovídá zaměření kuchařky, ve spodní části je potom jednoduchá grafika tvořená dvěma liniemi, v nichž je uveden název kuchařky a pořadové číslo svazku edice. Pod touto grafikou je uveden název edice, autor na titulní straně není uveden.

Od roku 1990 do roku 1993 vycházela také edice *Apetit* nakladatelství *Svojtko a Vašut*, všechny knihy této série byly kuchařskými knihami. Prvním svazkem byla *Zeleninová jídla: vaříme v mikrovlnné troubě*, která byla zároveň jediným zástupcem této edice v roce 1990. Naopak v posledním roce vydávání *Apetitu*, tedy v roce 1993, vyšlo celkem pět různých titulů. Už názvy knih, které často obsahují formulaci „snadno a rychle“, napovídají něco o směřování této edice. Kuchařky jsou často také zaměřeny na určitou surovinu či oblast gastronomie – těstoviny, müsli, vánoční pečivo, omelety apod. Všechny knihy jsou stejného formátu velikosti menší A5 a obsahují barevné fotografie, rozsah je čtyřiatřicet stran. Všechny knihy této edice mají stejně tvořenou titulní stranu, jež sestává z bílého pozadí, na němž je barevná fotografie pokrmu, který je ústředním tématem knihy, a v horní části je nadepsán název kuchařky. Na titulní straně je také uvedeno jméno autora a název edice. Kuchařky pro toto nakladatelství psali různí autoři, jmenujme například Petra Fořta, Marcelu Vlachovou nebo Hanu Samkovou.

Edice *Nejmenší knihy nakladatelství Alda* není příliš rozsáhlá – zahrnuje čtyři kuchařské knihy, které vyšly v roce 1992 v Olomouci, a další tři knihy, jimiž jsou slovníky. První kniha této edice vyšla v roce 1991 a jednalo se o *Italsko-český slovník*, poslední knihou byla *Kuchařka [Díl] 3, Moučníky a poháry*. Specifická je především jejich velikost, mají rozměr 7 × 5 cm. Počet stran je ovšem na druhou stranu poměrně velký, a to mezi dvě stě dvaceti a dvě stě padesáti. Kuchařky jsou doplněné o velké množství barevných fotografií. Titulní strana kuchařek je doplněna o barevnou ilustraci v rámečku na barevném pozadí, v horní části strany je uveden název knihy. Autorkou všech těchto kuchařek je Daniela Jurníková.

Další série, které v tomto období vycházely v našem vzorku, nečítají příliš mnoho zástupců. Pro příklad jmenujme alespoň některé – *Dívej se a vař* nakladatelství *Kentaur*, *Mozaika* vydávaná *Naším vojskem*, *Knížky do kapsy Magnet-Pressu* nebo

Vaříme s Vlastou nakladatelství *Mona*. Ani po roce 1989 nebylo ukončeno vydávání edice *Sešity domácího hospodaření* nakladatelství *Práce* nebo *100 a 1* nakladatelství *Merkur*, které byly zmíněny již dříve.

4.6 Náklady kuchařek 1990–1993

Data pro popsání výše nákladů tohoto období nebylo možné získat v příliš velkém objemu. Z více než šesti set kuchařek, které v tomto období vyšly, máme záznam nákladu pouze u devadesáti osmi z nich. Je to tedy zhruba šestina celku, zatímco v minulém období bylo možné tyto informace dohledat u více než poloviny produkce.

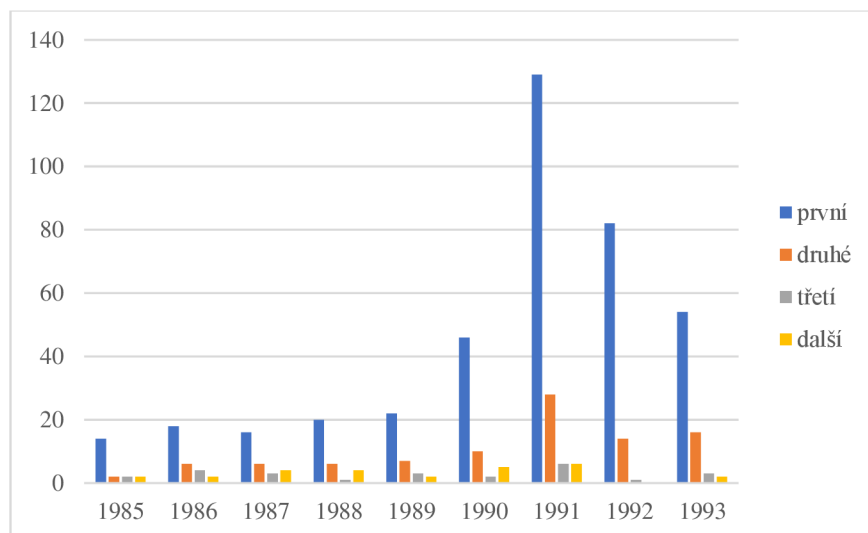
V tomto malém vzorku, jež se povedlo sesbírat, lze určit, že největší zastoupení mají knihy vydané nákladem od jedenácti do padesáti tisíc kusů. V tomto rozmezí vyšla téměř polovina knih. Rok 1991 má na výši tohoto čísla největší podíl, jelikož za tento rok byl zmíněný náklad uveden na třiceti třech kuchařských knihách. Téměř shodně velká je potom skupina s nejnižším nákladem, tedy do deseti tisíc, a skupina od jednapadesáti do sta tisíc kusů knih. Každá zahrnuje okolo dvaceti titulů. Nejméně záznamů máme o nákladech vyšších než sto jedna tisíc, sem lze přiřadit pouze deset knih.

5 Proměna kuchařských knih v letech 1985–1993

Tato kapitola mapuje proměnu samotných kuchařských knih, jež byly vydány mezi lety 1985 a 1993. Bude rozdělena do dvou částí, první z nich se bude věnovat kuchařkám jako knihám/objektu a bude zkoumat, – jakým způsobem se proměnil jejich formát a vazba, zda se častěji vydávaly nové tituly nebo docházelo k opakovaným vydáním již dříve vyšlých knih, jaké proměny lze zaznamenat ve využívání barevných ilustrací a fotografií, jak se mění rozsah knih atd. Druhá část bude zaměřena na kuchařky po obsahové stránce a bude řešit, jaká témata se v kuchařských knihách v uvedeném období nejčastěji vyskytovala, v jakém množství se takto zaměřené kuchařky vydávaly před rokem 1989 a v jakém po něm, zda kuchařky více reflektovaly českou, nebo zahraniční kuchyni apod.

5.1 Vydání

Nejprve se zaměříme na první a opakovaná vydávání jednotlivých titulů kuchařek. Ne u všech kuchařských knih, které jsou v našem výzkumu zahrnuty, však byla tato informace zjistitelná, více než dvě stě čtyřicet sledovaných knih údaj o pořadí vydání neobsahuje. U řady z nich však bylo možné údaj určit či odhadnout na základě evidence v katalogu Národní knihovny. Podařilo se tak sestavit vzorek pěti set čtyřiceti osmi knih – dané číslo je pro tento oddíl považováno za celek –, u nichž jsme definovali pořadí vydání jako první, druhé, třetí a čtvrté či vyšší. Výsledky zobrazuje graf číslo 10. Z tohoto grafu je patrné, že v každém ze zkoumaných devíti let má největší podíl na celkové produkci kuchařek vydání první. V období, jež sledujeme, to bylo celkem čtyři sta jedna nových titulů, tj. 73,2 % celku. Největší podíl na tomto čísle mají roky 1991 a 1992, naopak nejméně nových kuchařských titulů vyšlo podle našeho výzkumu v roce 1985, jde však o čísla absolutní, nikoli o vyjádření podílu na roční produkci.

Graf č.10: vydání kuchařek 1985-1993

Druhá vydání obsazují pochopitelně druhou příčku. Z grafu číslo 10 je patrné, že druhá, ale ani další vydání, už zdaleka nezabírají tak široké pole produkce kuchařek jako vydání první, celkem bylo těch druhých mezi lety 1985 a 1993 devadesát pět, tj. 17,3 %. Největší podíl má na tomto čísle opět rok 1991, kdy byla produkce knih celkově vyšší, následuje rok 1993, nejmenší podíl na celkovém množství druhých vydání má rok 1985, kdy vyšly pouze dvě tyto kuchařky. Nejnižší počet zástupců má vydání třetí. Tímto pořadovým číslem bylo označeno celkem dvacet pět kuchařek, tvoří tedy pouze 4,6 % celkového množství. Do kategorie dalších vydání bylo započítáno dvacet sedm kuchařek, tento počet je však součtem řady různých vydání od čtvrtého výš. Tato vydání představují 4,9 %.

Tabulka číslo 1 mapuje procentuální zastoupení jednotlivých vydání v každém ze sledovaných devíti let. Jednotlivé výsledky byly zaokrouhleny na jedno desetinné místo. Vidíme, že opakovaná vydání jsou doménou zejména druhé poloviny osmdesátých let, přičemž polistopadový publikační boom vrací prvnímu vydání procentuální zastoupení z roku 1985, v následujících dvou letech ho předčí a opět se vrací k sedmdesáti procentům. Stejně tak je dobře patrné, jak z kraje devadesátých let rapidně poklesla praxe mnohačetného vydávání (třetí a další), což koresponduje s dobovou snahou o radikální revizi jak samotného stravování, tak publikace kuchařských knih.

Tabulka č.1: roční procentuální rozložení vydání

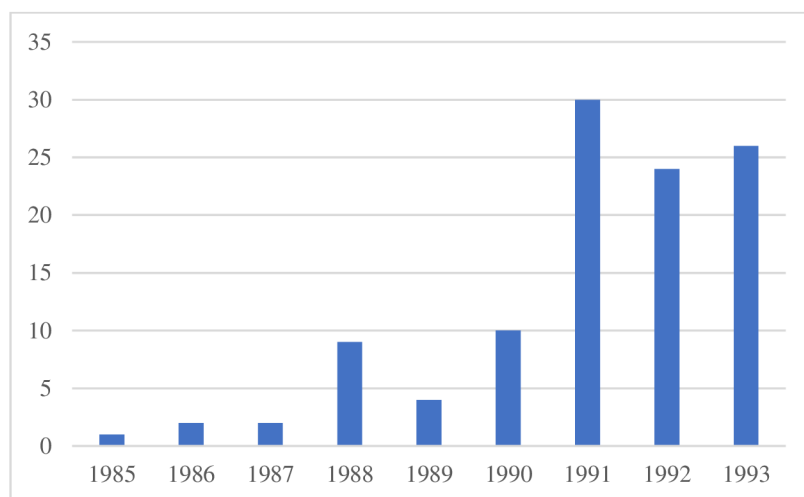
rok	první	druhé	třetí	další
1985	70	10	10	10
1986	60	20	13,3	6,6
1987	55,2	20,7	10,3	13,8
1988	64,5	19,4	3,2	12,9
1989	64,7	20,6	8,8	5,9
1990	73	15,9	3,2	7,9
1991	76,3	16,5	3,6	3,6
1992	84,5	14,4	1	0
1993	72	21,3	4	2,6

5.2 Překlad

Množství kuchařek, jež byly přeloženy z cizího jazyka a vydány u nás, nebylo před rokem 1989 příliš velké. Nám se jich podařilo zachytit v předlistopadových pěti letech celkem osmnáct, což je v počtu sto třiasedmdesáti vydaných knih mezi lety 1985 a 1989 10,4 % produkce. Pozorujeme nicméně značný výkyv v roce 1988, kdy byla téměř čtvrtina kuchařek překladových. V této době byly překlady nejčastěji pořizovány z ruštiny a slovenštiny, objevovaly se také překlady z německého, francouzského či maďarského jazyka. V našem vzorku se např. ani jednou neobjevila kuchařka, která by byla přeložena z anglického jazyka, což je však vzhledem ke zkoumanému období pochopitelné. Mezi nakladatelství, která překladové kuchařky vydávala, patří například *Lidové nakladatelství*, které mezi lety 1985 a 1989 vydalo nejvíce takových knih, dále to byla například *Práce*, *Avicenum*, *Státní zemědělské nakladatelství* nebo *Profil*.

Mezi lety 1990 a 1993 už překladových kuchařek vzniklo o poznání více, což je patrné také z grafu číslo 11, konkrétně se v našem výzkumu objevilo devadesát svazků, což je v polistopadových čtyřech letech, kdy bylo vydáno šest set sedmnáct knih, 14,6 % produkce kuchařek. Ve srovnání s předlistopadovou érou tedy došlo k nárůstu podílu překladových asi o čtvrtinu. To je relativně překvapivé zjištění, uvažíme-li, jak vysoká byla v dané době poptávka po zahraniční literatuře obecně. Nízký nárůst překladovosti může mimo jiné potvrzovat jistou živelnost produkce kuchařských předpisů na počátku devadesátých let, tj. strategii vydávat především soukromé recepty předávané z generace na generaci v rámci rodinné tradice. Pokud bychom nesledovali průměrný podíl překladů za celé období před listopadem a po něm a soustředili bychom se na jednotlivé roky, mohli bychom klasifikovat nárůst jako o něco dramatičtější.

Z obvyklých cca 5 % překladů v předrevolučním období vystoupal totiž jejich podíl až na necelých 21 % v roce 1993, což znamená nárůst čtyřnásobný. Na druhou stranu ani v roce 1993 nebyl podíl překladů tak vysoký jako v roce 1988 (byť se z části jednalo o překlady ze slovenštiny).

Graf č. 11: množství překládaných kuchařek 1985-1993

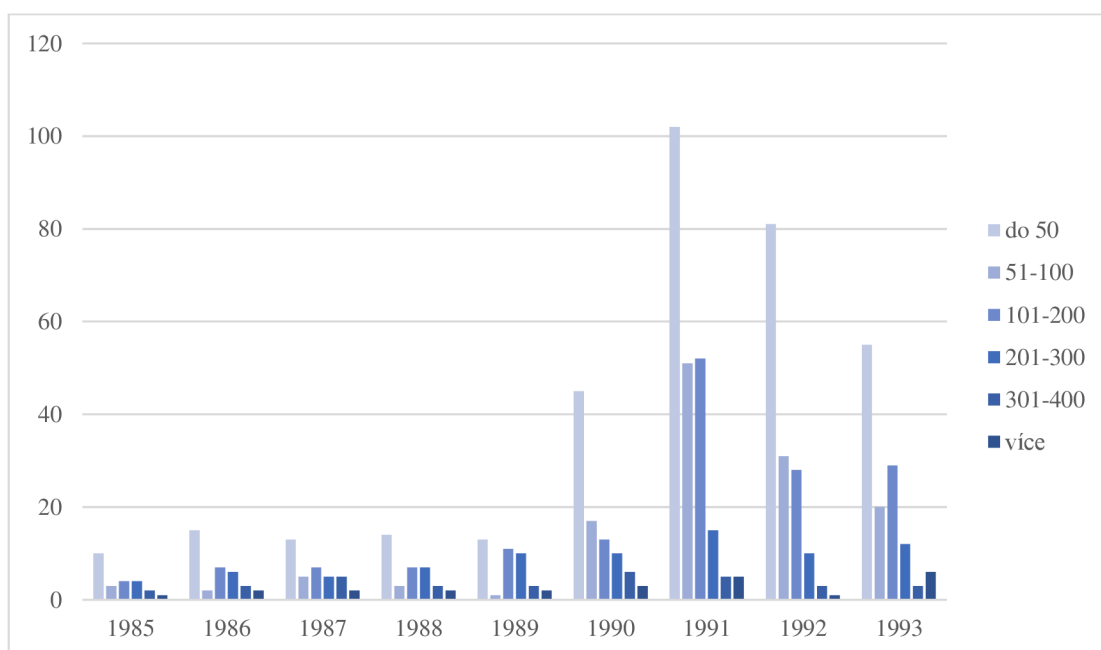
V období po roce 1989 už se tak často nesetkáváme s kuchařkami přeloženými z ruštiny, avšak i tento původ se u některých knih objevil. Zůstaly překlady z němčiny, slovenštiny a francouzštiny a v poměrně hojném počtu se přidaly také svazky přeložené z anglického jazyka. V tomto období se mezi nakladatelstvími vydávajícími zahraniční kuchařky nejčastěji objevovalo *Svojtko a Vašut*, *Kentaur* a *Champagne Avantgarde*. Procentuální zastoupení českých a překladových kuchařek v jednotlivých letech je patrný z tabulky číslo 2.

Tabulka č. 2: procentuální zastoupení českých a překladových kuchařek

rok	české	překlad
1985	95,8	4,2
1986	94,3	5,7
1987	94,6	5,4
1988	75,7	24,3
1989	90	10
1990	89,6	10,4
1991	87,6	12,4
1992	84,5	15,5
1993	79,2	20,8

5.3 Počet stran

Jako další parametr jsme sledovali proměny rozsahu knih čili počtu stran. Kuchařky byly rozděleny podle počtu stran do šesti kategorií. Skupina A zahrnuje knihy, které mají padesát stran a méně, následující kategorie B se pohybuje mezi jednapadesáti a sto stranami, dále C od sto jedna stran až do dvě stě, do čtvrté kategorie D byly zařazeny kuchařské knihy od dvě stě jedna stran do tří set, předposlední skupina E obsahuje knihy v rozmezí tři sta jedné strany a čtyř set a poslední skupina F zahrnuje všechny kuchařky, jež mají větší počet stran než čtyři sta jedna. Rozložení jednotlivých kategorií v průběhu sledovaných devíti let je vyznačeno v grafu číslo 12.

Graf č.12: rozložení kuchařek podle počtu stran 1985-1993

Z tohoto grafu je už na první pohled patrné, že největší podíl na vydaných kuchařkách sledovaných devíti let mají knihy nejkratší, tedy skupina A. Jejich počet začal zásadně narůstat po roce 1989, což může být i v tomto případě zapříčiněno celkovým nárůstem knižní produkce obecně. Nicméně i v prvních pěti sledovaných letech byl jejich podíl na produkci kuchařek větší než podíl ostatních kategorií. Druhou nejvíce zastoupenou skupinou byly za celých devět let kuchařky kategorie C – mezi sto jednou a dvěma sty stranami. Z grafu je však patrné, že mezi lety 1985 a 1989 byl počet kuchařek kategorie C a D téměř shodný. Větší rozdíl mezi těmito dvěma skupinami začíná být patrný od roku 1990, kdy je skupina C výrazně více zastoupena než skupina D. Největší podíl na nárůstu počtu knih kategorie C má opět rok 1991. Třetí největší kategorií za celých

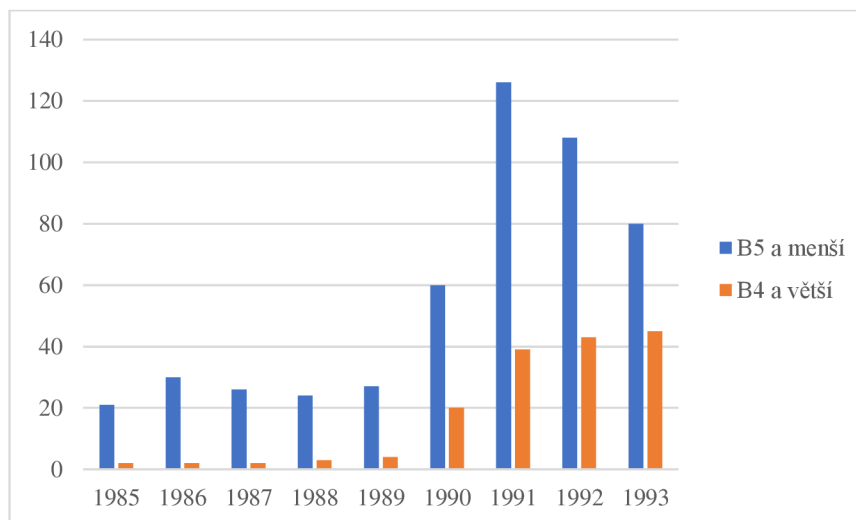
devět let je B – mezi jednapadesáti a sty stranami. Podíváme-li se však na období předlistopadové, vidíme, že v této době neměla kategorie B nijak velké zastoupení. Největší podíl na nárůstu této skupiny mají opět polistopadová léta. Kategorie D, E a F jsou potom zastoupeny ve jmenovaném pořadí. Na kategorii D – dvě stě jedna až tři sta stran – má opět největší podíl doba po roce 1989, ale jak už bylo řečeno, mezi lety 1985 a 1989 je zastoupena téměř ve stejném počtu jako skupina C. Předposlední skupina byla v průměru podobně často vydávána před rokem 1989 jako po něm. Produkce skupiny F byla v sedmi z devíti sledovaných let nejnižší, to se však liší v roce 1993, kdy předběhla kategorii E a v roce 1991, kdy byla tato skupina stejně velká, jako kategorie E. Skupina F je však tou nejméně zastoupenou kategorií ze všech.

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že trendy rozsahu knih jsou jak v předlistopadovém období, tak po roce 1989 podobné, nicméně nárůstem produkce knižního trhu narůstá také knižní zastoupení jednotlivých kategorií. Právě z tohoto důvodu je zastoupení jednotlivých kategorií po roce 1989 většinou vyšší. Výjimkou v trendu jsou kategorie C a D, které byly před rokem 1989 téměř stejně velké, zatímco po roce 1989 se jejich poměr změnil a tou více zastoupenou byla v posledních čtyřech letech kategorie C.

5.4 Formát

Formát kuchařek jsme rozdělili pouze do dvou skupin, a to na knihy velikosti B5 a menší a na knihy velikosti B4 a větší, jejich zastoupení v jednotlivých letech je patrné z grafu číslo 13. Celkem se nám podařilo informace o velikosti formátu získat u šesti set dvašedesáti kuchařek vydaných mezi lety 1985 a 1993 – uvedené číslo je v tomto oddílu považováno za celkový počet kuchařek sledovaných devíti let. Do prvních pěti let se z tohoto čísla počítá celkem sto jednačtyřicet kuchařek a do období mezi lety 1990 a 1993 to je pět set dvacet jedna svazků. První ze jmenovaných skupin byla (podle očekávání) podstatně více zastoupena jak v prvním období, tedy mezi lety 1985 a 1989, tak v tom polistopadovém. Naopak knihy většího formátu se před rokem 1989 v našem vzorku moc často nevyskytovaly, jejich počet byl třináct, tj. 9,2 % kuchařek daného období. Mezi lety 1990 a 1993 už však kuchařek tohoto většího formátu vyšlo sto čtyřicet sedm, tvořily 28,2 % polistopadové produkce. Jde tedy o více než trojnásobný nárůst zastoupení velkoformátových publikací. V porovnání s menším formátem, který byl v našem vzorku celých devíti let zastoupen více než pěti sty kusy a tvořil tak 75,8 % celkové produkce, je však toto množství poměrně malé. Menší formát se tedy

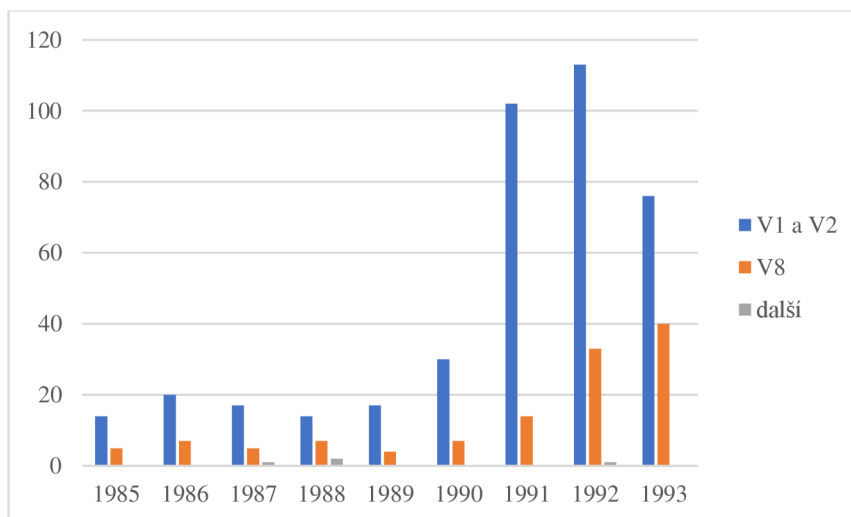
používal po celých sledovaných devět let podstatně častěji, zatímco formáty velikosti B4 a větší se začaly častěji vyskytovat až po roce 1989.

Graf č.13: poměr formátů kuchařek 1985-1993

5.5 Vazba

S formátem knihy a počtem stran souvisí také použitá vazba, kterou jsme pro náš výzkum rozdělili do tří kategorií na měkkou, tvrdou a další, do té je započítána například vazba kroužková. Z grafu číslo 14 je na první pohled patrné, že nejpoužívanější byla po celých devět let pro kuchařské knihy vazba měkká. Naopak tvrdá vazba se mezi lety 1985 a 1989 nevyskytuje příliš často. V polistopadovém období už je však znát, že se tvrdá vazba u kuchařských knih objevuje častěji, než tomu bylo v minulosti. V námi sledovaných devíti letech se tvrdá vazba nejvíce používala v letech 1992 a 1993. Další vazby byly v našem vzorku použity pouze pro čtyři kuchařky, z toho tři vyšly před rokem 1989. Je tedy patrné, že se pro kuchařky mezi lety 1985 a 1993 nejvíce používala vazba měkká, méně potom vazba tvrdá, jejíž trend však začal od roku 1992 stoupat, a další vazby se v našem vzorku téměř nevyskytují. U měkké vazby bychom mohli uvažovat o rozdělení na sešitovou vazbu V1 a lepenou vazbu V2, případně další typy jako V4 apod. Z katalogu Národní knihovny však není možné tyto typy rozlišit a fyzicky se nepodařilo ověřit dostatečně relevantní vzorek. Obecně lze konstatovat, že měkké vazby V2 či V4 nejsou pro kuchařky vhodné, znesnadňují jejich přímé využití při vaření, neboť je není možné ponechat rozevřené bez držení rukou.

Graf č.14: vazba kuchařek 1985-1993

5.6 Barevnost

Za minulého režimu nebylo tak časté, aby byly knihy doplněny ať už barevnými nebo alespoň černobílými obrázky či fotografiemi, avšak u kuchařek v letech 1985–1989 nebyl tento nedostatek tak výrazný, jak bychom očekávali. To může být dáno tím, že se od kuchařky do určité míry očekává názornost v podobě ilustrativního obrázku či fotografie hotového pokrmu. Ne u všech kuchařek se dala přítomnost či nepřítomnost ilustrace či barevného tisku zjistit, podařilo se to celkem u pěti set padesáti sedmi, které v tomto oddílu považujeme za celek. Z tohoto množství je do období před rokem 1989 započítáno sto čtyřicet osm kuchařek a do období mezi lety 1990 a 1993 je započítáno čtyři sta devět svazků. Na základě těchto dat, můžeme konstatovat, že se černobílé ilustrace (většinou perokresby) vyskytovaly v prvních pěti letech našeho výzkumu v šestnácti kuchařkách – tj. 10,8 % předrevoluční produkce – z toho ve třinácti případech jde o kombinaci s nějakou další možností vizualizace – barevné ilustrace či barevné nebo černobílé fotografie. Černobílé fotografie se vyskytovaly mezi lety 1985 a 1989 celkem v šesti kuchařských knihách, tj. 4,1 % produkce prvního období, většinou šlo opět o obdobné kombinace, takže zde dochází k prolínání hodnot všech možností vizualizací.

Srovnáme-li tento stav s množstvím kuchařek obohacených o zmíněné možnosti černobílé vizualizace mezi lety 1990 a 1993, je nutno konstatovat, že v druhé části našeho výzkumu je toto množství vyšší. Černobílé ilustrace se v těchto čtyřech letech vyskytovaly ve více než padesáti kuchařkách, tj. 12,5 % polistopadové produkce, přičemž téměř ve čtyřiceti případech se jednalo o ilustrace samotné, zbylou část opět

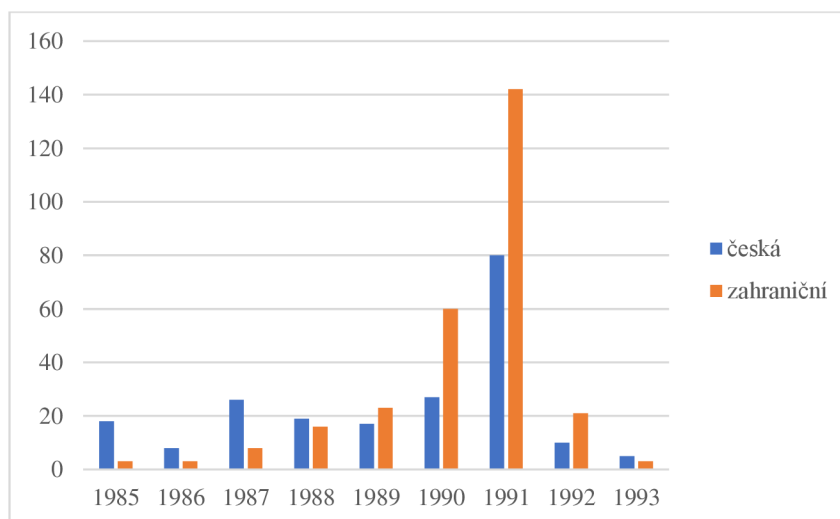
představují kombinace s dalšími možnostmi vizualizace. Černobílé fotografie jsme zaznamenali ve dvaceti čtyřech knihách, což je 5,9 % produkce kuchařek druhého sledovaného období, z toho v patnácti případech šlo o černobílou fotografii jako jedinou možnost. Z těchto záznamů tedy vyplývá, že se v polistopadovém období černobílé vizualizace vyskytují v kuchařkách častěji, než tomu bylo před rokem 1989, ale i mezi lety 1985 a 1989 se s touto možností setkáváme, i když v menší míře.

V kuchařkách se však častěji setkáváme – jak mezi lety 1985 a 1989, tak v druhé části sledovaného období – s barevnými ilustracemi a fotografiemi. Ilustrace byly často jednobarevné a poměrně jednoduché, pro kuchařky však byly vítaným ozvláštěním. Mezi lety 1985 a 1989 bylo zaznamenáno celkem šedesát pět kuchařek – tj. 43,9 % produkce předlistopadových pěti let – obsahujících barevné ilustrace. Z tohoto množství to bylo téměř čtyřicet kuchařek, jež obsahovaly pouze tuto formu vizualizace. Barevné fotografie byly překvapivě v předlistopadovém období zaznamenány ještě ve větším množství svazků než ilustrace, a to celkem v sedmdesáti pěti, což tvoří 50,7 % předlistopadové produkce, z toho jednačtyřicet kuchařek obsahovalo pouze barevné fotografie, ostatní spojovaly také další formy. I zde se tedy hodnoty prolínají. Množství knih s barevnou ilustrací nebo fotografií jako jedinou možností vizualizace je tedy téměř stejné, ale s přihlédnutím ke kombinacím je fotografie zahrnuta v kuchařkách častěji.

Mezi lety 1990 a 1993 došlo k nárůstu v množství barevně doplněných kuchařek. Barevné ilustrace se v tomto období objevují v devětaosmdesáti kuchařkách – tj. 21,8 % polistopadové produkce – nekombinované s žádnou další možností se vyskytují ve dvaasedmdesáti případech. Mnohem větší nárůst svazků obohacených o barevnou vizualizaci je však zaznamenatelný u kuchařek obsahujících barevnou fotografii. Těch vzniklo ve sledovaných čtyřech letech přes dvě stě třicet – tj. asi 56,5 % porevoluční produkce. Z tohoto čísla je to sto devadesát tři svazků, jež obsahovaly pouze barevnou fotografii. Barevné vizualizace byly tedy v kuchařkách podle dostupných záznamů využívány častěji než ty černobílé, a to jak v předlistopadovém, tak v polistopadovém období. V polistopadové době můžeme zaznamenat mírný nárůst používání barevné fotografie, zajímavý je zde však především pokles využívání barevných ilustrací, které oproti předlistopadovému období kleslo zhruba na polovinu.

5.7 Kuchařky české a zahraniční kuchyně

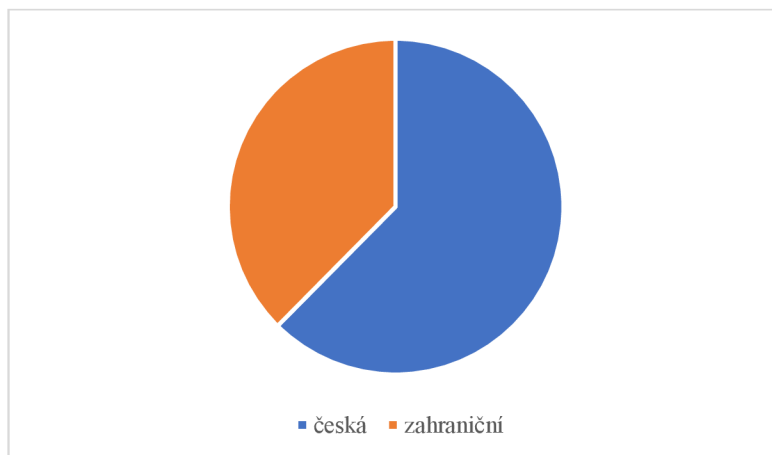
Nejprve se zaměříme na proměnu reflexe české a zahraniční kuchyně v kuchařkách sledovaných devíti let. Do kategorie kuchařek české kuchyně byly zahrnuty ty tituly, které se názvem přímo hlásily ke kuchyni české – česká lidová kuchyně, moravská kuchyně apod. –, do kategorie zahraniční kuchyně byly zahrnuty pouze ty kuchařky, které se názvem přímo hlásily k některé ze zahraničních kuchyní – indická, asijská, francouzská apod. Kuchařky, jež nebyly specifikovány uvedeným způsobem, sem započítány nebyly. Graf číslo 15 zobrazuje zastoupení obou skupin v jednotlivých letech. Kuchařek zaměřených na českou kuchyni vyšlo mezi lety 1985 a 1989 téměř devadesát, zatímco těch zaměřených na zahraniční kuchyni třiapadesát. Z toho je tedy patrné, že česká kuchyně v této době dominovala. Viditelně více českých, než těch zahraničních vyšlo v roce 1985 a 1987, zatímco v ostatních letech byl stav téměř vyrovnaný a v roce 1989 už dokonce zahraniční kuchyně převážila nad tou českou.

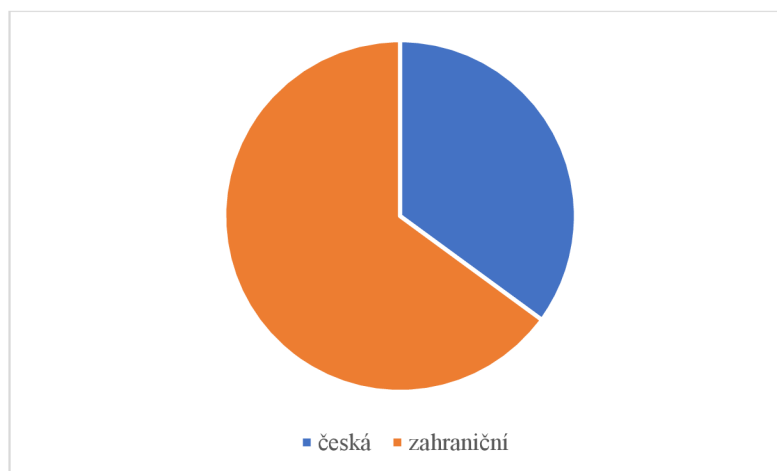
Graf č. 15: kuchařky zahraniční a česká kuchyně 1985-1993

Tento trend potom pokračoval i v dalších čtyřech letech, jež byly předmětem našeho výzkumu. V každém z těchto čtyř roků vyšlo více svazků kuchařek zahraniční kuchyně. Celkově jich bylo vydáno téměř jednou tolik než těch českých, jichž bylo zaznamenáno sto dvacet dva. Hlavní podíl na těchto hodnotách měly roky 1990 a 1991, což je patrné i z grafu číslo 15, zatímco v posledních dvou letech již nevycházely téměř žádné knihy zaměřené na konkrétní kuchyni, a to jak českou, tak zahraniční. V této době už se začaly častěji objevovat kuchařky specializované spíše na určitý druh úpravy pokrmů, na určitou surovinu nebo na druh pokrmu. Celkově lze tedy říci, že zatímco v předlistopadových pěti letech vyšlo více kuchařek zaměřených na kuchyni

českou než na tu zahraniční – což je patrné z grafu číslo 16 –, po roce 1989 se trend proměnil, a naopak se objevilo více kuchařek zahraniční gastronomie – to je patrné z grafu číslo 17. Boom je patrný zejména v prvních dvou letech po revoluci.

Graf č.16: česká a zahraniční kuchyně 1985-1989

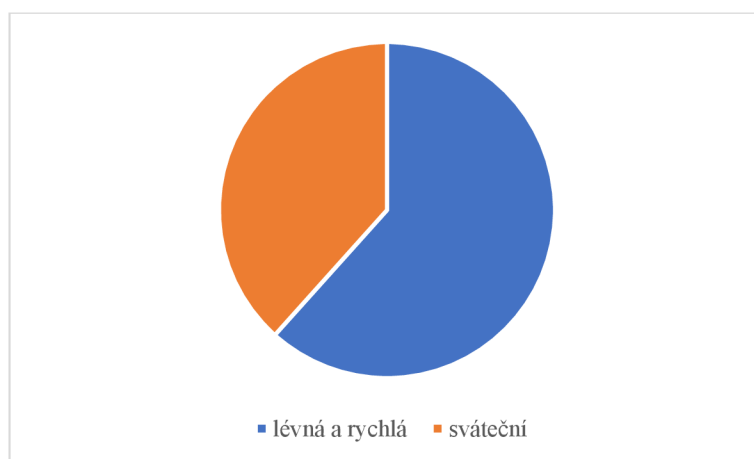

Graf č.17: česká a zahraniční kuchyně 1990-1993

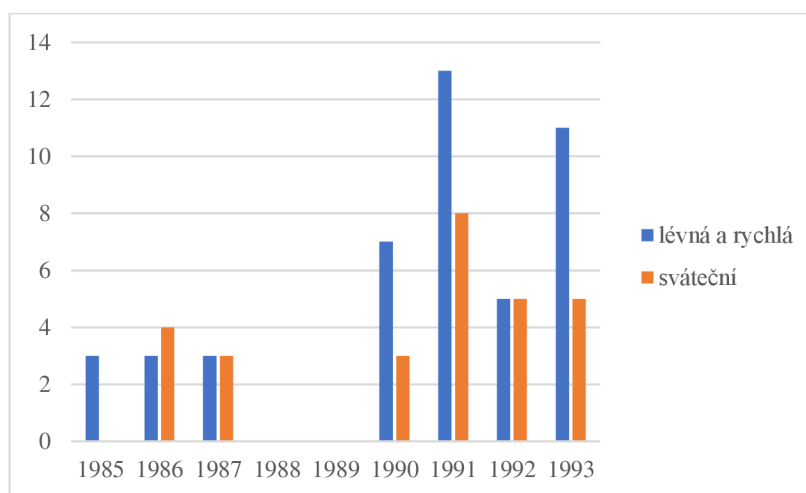
5.8 Kuchařky levných a svátečních jídel

V našem vzorku se poměrně často objevovaly kuchařky s recepty na jídla levná a rychlá, na druhé straně bylo nezdívka možné narazit – zvláště po roce 1989 – i na kuchařky receptů svátečních. Tyto dvě skupiny jsou svou podstatou do určité míry opozitní, jelikož sváteční jídla bývají většinou složitá a zaberou mnoho času. Ve zkoumaných letech – a snad i v dnešní době – bylo obvyklé, že se lidé chtěli přes týden dobře a rychle najíst, na druhou stranu si také při zvláštních příležitostech rádi dopřáli svátečnější pokrm. Z tohoto důvodu jsme se rozhodli srovnat vydávání právě těchto dvou skupin. Do vzorku nebyly ani tentokrát započítány knihy, které nespádaly ani do jedné z obou kategorií.

Z grafu číslo 18 je patrné, že za sledovaných devět let vyšlo více kuchařek zaměřujících se na levné a rychlé pokrmy, zaznamenáno bylo celkem pětadvacet svazků, zatímco kuchařek svátečních pokrmů necelých třicet. Rozložení těchto kuchařek v průběhu celých devíti let je zobrazeno na grafu číslo 19. V letech 1988 a 1989 nebyla zaznamenána ani jedna kuchařka zmíněných dvou skupin, v roce 1985 chybí pouze kuchařky sváteční kuchyně, zatímco v roce 1991 vyšlo v obou případech svazků nejvíce. V našem výzkumu tedy zabírají větší prostor kuchařky levných pokrmů, a to jak před rokem 1989, tak po něm, avšak těch zaměřených na sváteční kuchyni je také poměrně mnoho. Vzhledem k tomu, že recepty první skupiny se pravděpodobně využívaly častěji, je tento stav i pro druhou skupinu vcelku pozitivní.

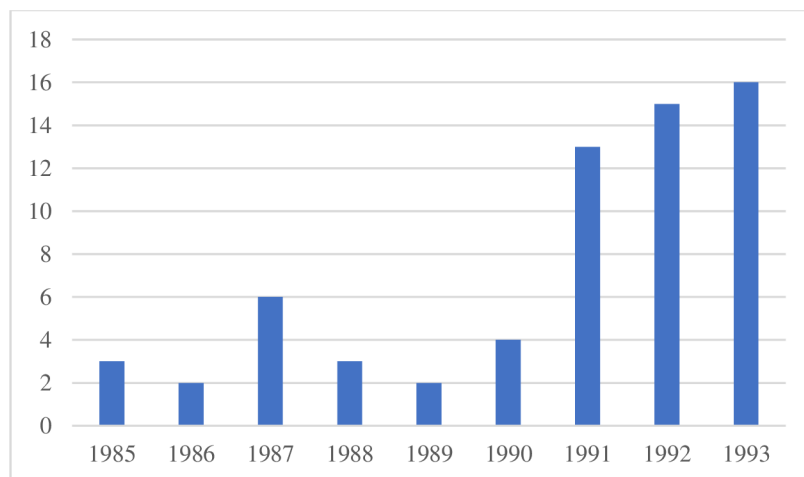
Graf č. 18: levné a sváteční pokrmy 1985-1993

Graf č. 19: levná a sváteční jídla – rozložení 1985-1993

5.9 Kuchařky o pečení a dezertech

Často byly ve vzorku zastoupeny kuchařky zaměřené na sladké pečení a přípravu dezertů. Jak je z grafu číslo 20 patrné, v každém ze sledovaných roků vyšly alespoň dvě takto koncipované kuchařky. Za celé období, jež je předmětem našeho výzkumu, bylo vydáno čtyřiašedesát svazků těchto knih. Z toho bylo pouze šestnáct kuchařek o pečení zachyceno mezi lety 1985 a 1989, což tvoří přesně čtvrtinu celkové produkce těchto knih námi sledovaného období. Většina jich tedy vyšla až po roce 1989. Největší množství sladkých kuchařek vyšlo v roce 1993, a to šestnáct, což je stejné množství, jako za prvních pět let výzkumu dohromady. Nejméně jich vyšlo v letech 1986 a 1989. Procentuální zastoupení sladkých kuchařek jednotlivých let vzhledem k celkovému objemu kuchařek vydaných v daném roce je uvedeno v tabulce číslo 3, v níž jsou hodnoty zaokrouhleny na jedno desetinné místo. Jak je patrné, největší podíl sladkých kuchařek byl zaznamenán v roce 1987, kdy zabíraly více než 16 % celkové produkce kuchařek daného roku. Téměř shodný podíl potom zabírají tyto specifické kuchařky v celkové roční produkci let 1985 a 1993, kdy je to více než 12 % množství kuchařek každého ze jmenovaných let. Naopak nejméně kuchařek o pečení vzhledem k celkové roční produkci vzniklo v roce 1990, a to 4,2 %. Průměrně bylo zastoupení kuchařek o pečení vzhledem k celkové produkci kuchařek vyšší v předrevolučních letech, kdy tvořily průměrně 9,5 % produkce, zatímco po roce 1989 už to bylo pouze 8 %. Nejde však o pokles nijak razantní.

Graf č.20: kuchařky pečení a dezertů 1985-1993

Kuchařky o pečení a dezertech by se daly rozdělit na ty s recepty na vánoční nebo sváteční pečení – *Pečeme na Vánoce*, *Sladké Vánoce* nebo *Cukrovinky a pamlsky na*

vánoční stromeček i na vánoční stoleček, dále návody na tradiční pečení – Lidové pečivo v Čechách a na Moravě, v našem výzkumu se objevila také dětská kuchařka sladkých receptů – Barborčiny koláčky: Kuchařská kniha pro děti a nechyběly ani knihy zaměřené na běžné pečení – Pečeme podle vyzkoušených receptů, Pečení pro radost nebo Bábovka má láska.

Tabulka č.3: procentuální zastoupení kuchařek o pečení a dezertech vzhledem k celkové produkci kuchařek

rok	%
1985	12,5
1986	5,7
1987	16,2
1988	8,1
1989	5
1990	4,2
1991	5,4
1992	9,7
1993	12,8

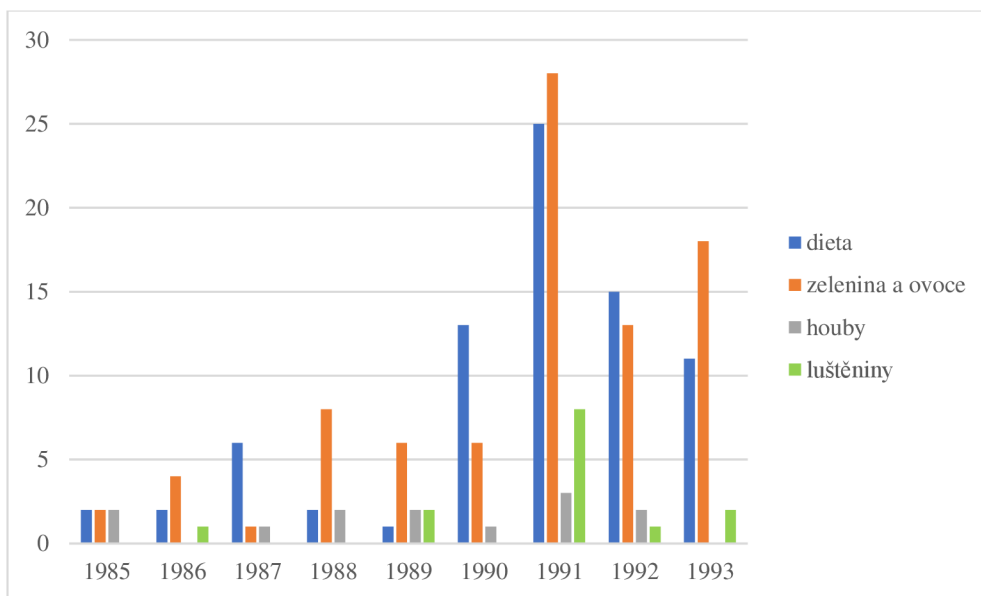
5.10 Kuchařky zdravého stravování

Kuchařky zaměřené na zdravé stravování mají asi největší zastoupení ze všech. Celkem bylo do této skupiny započítáno sto devadesát kuchařek ze čtyř skupin, jež jsou zobrazeny v grafu číslo 21. Do skupiny ovoce a zelenina byly navíc započítány také bylinky a plané rostliny. Jak je z grafu patrné, po roce 1989 vyšlo v absolutních číslech daleko více kuchařek zdravého zaměření. V předlistopadovém období – tedy mezi lety 1985 a 1989 – jsme zaznamenali celkem čtyřiačtyřicet svazků kuchařek tohoto zaměření, tj. 25,4 % produkce kuchařek předrevolučního období, po roce 1989 to bylo celkem sto čtyřicet šest těchto knih, což tvoří 23,7 % produkce polistopadových čtyř let. Poměr takto zaměřených kuchařek vzhledem k celkové produkci daných období je tedy téměř stejný.

Nejvíce zastoupenou skupinou bylo ovoce a zelenina, kuchařka specializovaná na recepty z těchto surovin vyšla alespoň jedenkrát v každém ze sledovaných roků. Celkem jich mezi lety 1985 a 1993 vyšlo šestaosmdesát – tj. 10,9 % celkové produkce –, nejvíce těchto knih vyšlo v roce 1991, naopak nejméně v roce 1987, kdy vyšla pouze jedna, a to *Z lesa i ze zahrady od jara do zimy*. Pokud porovnáme podíl zeleninových/ovocných kuchařek na produkci před rokem 1989 a po něm, zjistíme, že

před rokem 1989 tyto kuchařky představovaly 12,1 % celkové produkce kuchařek předlistopadového období, mezi lety 1990 a 1993 tyto kuchařky představovaly 10,5 % celkové produkce porevolučního období. Po roce 1989 je tedy patrný mírný pokles zastoupení takto zaměřených kuchařek. Druhou nejpočetnější skupinou, jež vyšla také alespoň jednou v každém sledovaném roce, jsou kuchařky specializované na dietu. Většinou se jednalo o dietu spojenou s určitým onemocněním – *Dieta při chorobách jaterních* nebo *Dietní kuchařka pro nemocné labužníky*, těch zaměřených přímo na štíhlou linii se ve sledovaném období nevyskytovalo takové množství, na jaké jsme zvyklí dnes, nicméně i ty se objevily – *Nechodte k nám na večeři – hubneme!* Nejvíce dietních kuchařek vyšlo opět v roce 1991, nejméně v roce 1989, kdy vyšla pouze jedna.

Viditelně méně zastoupené byly skupiny zaměřené na houby a luštěniny. Houbových kuchařek vyšlo za celou dobu třináct svazků, v tomto případě je množství knih vydaných před rokem 1989 a po něm téměř stejné, avšak vzhledem k počtu vydávaných titulů po roce 1989 je patrný značný pokles podílu těchto knih. Nejvíce kuchařek s recepty na zpracování hub vyšlo v roce 1991, v letech 1986 a 1993 jsme však nezaznamenali ani jeden titul. Opakovaně vyšla ve sledovaných devíti letech kuchařka *100 a 1 jídel z hub a na houbách* nebo *Houby. Poznáváme, sbíráme, upravujeme*. Poslední skupina – luštěniny – byla zastoupena čtrnácti knihami, tj. 1,8 % celkové produkce kuchařek sledovaných devíti let. Podíl luštěninových kuchařek před rokem 1989 činil 1,7 % předlistopadové produkce kuchařek, po roce 1989 to bylo 1,8 % polistopadové produkce kuchařek. Procentuální zastoupení těchto kuchařek je tedy v obou obdobích téměř totožné. Nejvíce jich opět vyšlo v roce 1991, hned ve čtyřech letech nevyšla ani jedna takto specializovaná kuchařka. Nejčastěji jsou tyto knihy zaměřené na zpracování sóji – *Sója a sójové výrobky* nebo *Sója v naší kuchyni*.

Graf č.21: kuchařky zdravého stravování 1985-1993

5.11 Vegetariánské kuchařky a kuchařky masitých pokrmů

Mezi lety 1985 a 1993 vznikla také řada kuchařek zaměřujících se jak na masité pokrmy, tak na ty vegetariánské, jejich poměr je patrný z grafu číslo 22. Ačkoli by se mohlo zdát, že vegetariánství je trendem posledních let, bylo v našem výzkumu zaznamenáno téměř třicet kuchařek, jež se této stravě věnovaly – tj. z celkové produkce kuchařek sledovaného období 3,7 %. Z toho však pouze jedna vznikla před rokem 1989, byla jí kniha *Bezmasé pokrmy*. Velký nárůst tohoto tématu je patrný od roku 1990, kdy bylo zaznamenáno osm svazků a o rok později to bylo dalších třináct. Pro příklad jmenujme ještě některé – *Vegetariánský receptář je základem našeho zdraví*, *Vegetariánská kuchařka pro děti* nebo *Kršnova vegetariánská kuchařka*.

Graf č.22: kuchařky masitých a vegetariánských pokrmů 1985-1993

Kuchařky zaměřené na masité pokrmy jsou zastoupeny větším počtem, celkem jich bylo zaznamenáno třiašedesát, což je v celkovém objemu kuchařek téměř 8 %. Tyto knihy vycházely jak před rokem 1989, kdy vyšlo dvacet jedna svazků, tak po něm, v těchto čtyřech letech přibylo dalších dvaadvacít knih. Největší nárůst byl zaznamenán v roce 1991. I zde uvádíme pro příklad některé kuchařky – *100 a 1 specialit z masa, Hovězí maso* nebo *Ryby, drůbež, zvěřina*. I přes to, že je kuchařek obsahujících recepty na masitou stravu dvakrát více než těch zaměřených na vegetariánské pokrmy, nepředpokládali jsme, že by byla druhá z jmenovaných skupin kuchařek mezi lety 1985 a 1993 zastoupena v takovém počtu.

5.12 Nové kuchyňské vymoženosti

Jak bylo výše řečeno, nové technické vymoženosti si postupně začaly nacházet cestu do českých kuchyní už od druhé poloviny minulého století. Kuchařky zaměřené na nové spotřebiče a další pomocníky – v podobě mikrovlnných trub, remosek, tlakových či fritovacích hrnců – však vycházely spíše později, kdy už bylo toto zboží na našem trhu dostupnější. S kuchařkou specializovanou na vaření s novou technikou jsme se však v našem výzkumu poprvé setkali už v roce 1985, konkrétně šlo o kuchařku *Vaříme s moderní technikou*. V předlistopadových letech potom vyšly ještě dvě kuchařky, v nichž bylo možné najít recepty na pokrmy připravené v tlakovém hrnci nebo v mikrovlnné troubě.

Podstatně více kuchařek tohoto zaměření vycházelo v devadesátých letech, kde se nám podařilo zachytit mezi lety 1990 a 1993 celkem čtyřadvacet svazků. Nejčastěji zastoupenými byly kuchařky zaměřené na vaření v mikrovlnné troubě, druhým v pořadí byl potom fritovací hrnec. Nejvíce jich vyšlo v roce 1990 a 1992. Jednalo se například o tituly – *ABC o fritování, Zeleninová jídla: vaříme v mikrovlnné troubě* nebo *Vaříme ve fritovacím hrnci*. Celkově lze tedy říci, že tyto kuchařky vznikaly převážně v devadesátých letech, ale tři byly v našem výzkumu zaznamenány také před rokem 1989 a ačkoli byla obliba zmíněných spotřebičů velká, nevycházely tyto knihy v takovém množství, jaké bylo očekáváno.

5.13 Chalupářské kuchařky

Jak bylo v úvodních částech řečeno, chalupaření bylo poměrně velkým fenoménem a je s ním spojena řada různých aktivit, jež se promítají také do vaření. My jsme se v našem

výzkumu zaměřili na kuchařky, které vznikly přímo za účelem použití při vaření na chatě či chalupě. Těch vyšlo mezi lety 1985 a 1989 podle našich záznamů pouze osm – šest různých titulů, z nichž dva byly publikovány opakovaně –, což tvoří z celku pouze 1 % publikovaných knih. Před rokem 1989 to byly tři svazky, z toho *Chalupář udí a vaří* vyšel dvakrát, a to hned dva roky po sobě, druhým titulem je *100 a 1 chalupářských pochoutek*, jenž vyšel v roce 1985. Po roce 1989 vyšly další čtyři tituly – jmenujme alespoň *Vaříme na chatě a na chalupě* z roku 1991 nebo *Víkendové pohoštění: Na chatě, chalupě a doma* z roku 1993. Zmíněná kuchařka *100 a 1 chalupářských pochoutek* vyšla v roce 1991 ve druhém vydání. Počet takto zaměřených kuchařek tedy není tak velký, jak jsme předpokládali, ale své zástupce má jak v předlistopadovém období, tak po něm.

5.14 Kuchařky zaměřené na uchování potravin

Nejen s chalupařením bylo spojováno také zavařování, mražení, konzervování, uzení či sušení potravin, jež mělo uchovat suroviny čerstvé k pozdějšímu použití. V našem výzkumu se objevilo celkem pětadvacet svazků kuchařek – z celkového množství kuchařek je to 3,2 % –, které jsou zaměřeny právě na tyto specifické úpravy. Největší podíl na množství těchto knih mají ty zaměřené na zavařování a také kuchařky o konzervování. Od každé skupiny jmenujme alespoň některé – *Zavařujeme po celý rok*, *Konzervujeme bez chemie* nebo *Zavařujeme ovoce, nakládáme zeleninu*. V obou případech jich vyšlo více po roce 1989, ale nejedná se o příliš veliký rozdíl. Dále vyšly čtyři tituly zaměřené na uzení, z toho tři vyšly až v druhé části sledovaného období. Pro příklad uveďme *Vaříme a udíme doma* nebo *Chalupář udí a vaří*. Nejméně zastoupené byly kuchařky zaměřující se na sušení a mražení potravin, každá tato skupina byla obohacena za sledovaných devět let pouze o dva tituly, avšak kniha *Mraznička nám pomáhá* vyšla za tuto dobu ve třech vydáních, tím druhým titulem bylo *Zmrazování potravin v mrazničkách*. Dvěma tituly zaměřenými na sušení byly *Sušené ovoce* z roku 1989 a *Sušení ovoce a zeleniny v elektrických sušičkách* z roku 1993.

ZÁVĚŘ

Proměny knižního trhu, ke kterým došlo v roce 1989, měly vliv také na vydávání kuchařských knih, což bylo v této práci potvrzeno. Před rokem 1989 byl knižní trh centralizovaný, bylo na něj státem dohlíženo, byly prováděny cenzurní zásahy, jednotlivá nakladatelství měla určený žánr, jež mohla vydávat. Z tohoto důvodu před rokem 1989 nevycházelo takové množství kuchařských titulů, jako po decentralizaci knižního trhu a po uvolnění poměrů v Československu.

Pro tuto práci byla nejprve sesbírána data ke vzorku 790 kuchařských knih, která byla následně rozřazena do excerpčních tabulek a porovnávána. Na základě získaných údajů jsme došli k dílčím závěrům.

Nejprve jsme se zaměřili na nakladatelství, která vydávala kuchařské knihy mezi lety 1985 a 1989, jichž nebylo takové množství jako v období následujícím. V tomto menším množství však vyčnívala některá nakladatelství – *Práce*, *Merkur* nebo *Avicenum* –, která náš knižní trh před rokem 1989 obohatila o dlouhou řadu kuchařských knih. Jejich produkce byla mj. i díky edičním řadám s relativně pravidelnou periodicitou poměrně systematizovaná. Kromě již dříve zavedených nakladatelství i v tomto období vznikala nakladatelství nová, jejich počet byl však velice malý. Centrální postavení ve vydávání knih měla Praha, v ostatních městech byla vydavatelská síť poměrně málo rozvinutá. V prvních sledovaných pěti letech bylo nejvíce kuchařek podepsaných ženským jménem, mužům a autorským kolektivům potom vyšlo stejné množství kuchařek.

Mezi autory kuchařek let 1985–1989 se dala sledovat jména některých z nich, jež se opakovala na obálkách více knih, mezi nimi můžeme jmenovat například Libuši Vlachovou, Leu Filipovou nebo Oldřicha Dufka. Dále bylo možné sledovat také některé významné edice, v nichž kuchařky pravidelně a ve velkém množství vycházely, a to edice *100 a 1* nakladatelství *Merkur*, *Sešity domácího hospodaření* nakladatelství *Práce* nebo *Lotos* nakladatelství *Mona*. V tomto období jsme sledovali také velikost nákladů kuchařek, nejvíce knih receptů vycházelo nákladem větším než sto tisíc kusů, naopak nejméně kuchařek vyšlo nákladem do deseti tisíc kusů, v tomto množství vycházely většinou kuchařky tzv. šedé zóny.

Následně jsme sledovali stejné kategorie u nakladatelství vydávajících kuchařské knihy mezi lety 1990 a 1993. V tomto období byl počet nakladatelství mnohem vyšší, zároveň bylo mnohem větší i množství vydávaných titulů. Specifikem polistopadového období bylo zakládání nových nakladatelství, těch, která v námi sledovaném období vydala alespoň jednu kuchařskou knihu, vzniklo více než sto třicet. Jejich životnost však byla velice různá, některá z nich skončila ve stejném roce, v němž započala svou působnost, jiná však existují do dnešních dní. Zároveň se rozvinula nakladatelská síť v dalších městech a Praha už neměla tak výsadní postavení jako v letech předcházejících.

Také v tomto období bylo nejvíce kuchařek podepsaných ženami, proměnil se však poměr mužských a kolektivních autorů, jelikož už kuchařek sepsaných autorským kolektivem vzniklo mnohem méně než těch podepsaných muži. Mezi autory se opět opakovala některá jména, jejichž kuchařky byly v tomto období oblíbené, jmenujme Janu Frolíkovou, Ludmilu Štotovou či Josefa Bednáře. Stejně jako v předcházejících pěti letech, i po roce 1989 pokračují nakladatelství ve vydávání velkých edic *Sešity domácího hospodaření* nebo *100 a 1*, navíc se mimo jiných přidává také edice *Lucie radí* nakladatelství *Lucie*, *Encyklopedie kulinárního umění* nakladatelství *Champagne Avantgarde*, *Apetit* nakladatelství *Svojtko a Vašut* nebo *Nejmenší knihy nakladatelství Alda*. V tomto období nebylo možné sesbírat příliš mnoho dat o velikosti nákladu kuchařek, nicméně se dá říci, že nejvíce kuchařek vyšlo nákladem o velikosti jedenáct až padesát tisíc kusů, což je oproti minulému období poměrně značný pokles velikosti nákladu jednotlivých titulů.

Poslední oddíl se věnoval proměně samotných kuchařských knih, a to jak po vizuální, tak po obsahové stránce. Nejprve jsme se zaměřili na pořadí vydání kuchařek, kde jsme došli k závěru, že nejčastěji vycházely nové tituly, největší podíl mají tedy vydání první. Následovalo srovnání kuchařek původních a překladových. Kuchařek původních bylo v každém roce více než těch přeložených, po roce 1989 překladů přibývalo. Zajímavá byla proměna jazyků, ze kterých byly kuchařky přejímány. Zatímco před rokem 1989 to byla většinou ruština, slovenština, němčina či francouzština, po roce 1989 už se více objevovala angličtina, a naopak množství kuchařek přeložených z ruštiny se zdatelně snížilo. Srovnáním počtu stran jednotlivých kuchařek jsme došli k závěru, že se nejčastěji vydávaly kuchařky krátké – do padesáti stran –, a to jak před rokem 1989, tak po něm. Nejmenší zastoupení v celých devíti letech měly kuchařky delší než čtyři sta stran. Při sledování velikosti formátu kuchařských knih jsme došli

k závěru, že se po celých devět let využíval častěji formát velikosti B5 a menší než formát B4 a větší, avšak po roce 1989 byl ve srovnání s předchozími pěti lety patrný nárůst využívání většího formátu. S těmito parametry souvisí také vazba, jež byla pro kuchařky využívána, z našeho výzkumu vyplývá, že šlo nejčastěji o vazbu měkkou, a to po celých devět let. Po roce 1989 je však patrný nárůst využívání tvrdé vazby, která se před rokem 1989 u kuchařek příliš často neobjevovala. Ostatní vazby jsou ve vzorku zastoupeny zanedbatelným množstvím knih. Poslední kategorií, jež byla v tomto obecném bloku sledována, byla barevnost kuchařek. Zde jsme došli k závěru, že byly pro kuchařky častěji využívány barevné fotografie či ilustrace než ty černobílé, a to jak před rokem 1989, tak po něm.

U kuchařských knih byla sledována také jejich obsahová stránka, proto jsme vybrali několik kategorií, jež byly ve zkoumaných obdobích nejčastěji zastoupeny či jsou pro toto období signifikantní. Nejprve jsme se zaměřili na poměr vydávání kuchařek české a zahraniční kuchyně. Zatímco před rokem 1989 dominovaly kuchařky české kuchyně, po roce 1989 už vycházelo více kuchařek zahraniční kuchyně. Nutno však říci, že od roku 1992 už se kuchařky zaměřené na konkrétní kuchyně téměř nevydávají, objevují se spíše specializované kuchařky zaměřené na konkrétní surovinu, pokrm apod. Další specifikum tvořily kuchařky levných a rychlých jídel, jež jsme postavili do opozice ke kuchařkám svátečních pokrmů a došli jsme k závěru, že těch zaměřených na levné a rychlé stravování vycházelo v poměru ke druhé skupině více, a to jak před rokem 1989, tak po něm. Následovaly kuchařky zaměřující se na pečení a dezerty, u kterých jsme zjistili, že jejich průměrný podíl na produkci předrevolučních let byl vyšší než v době po roce 1989. Asi největší zastoupení měly v našem vzorku kuchařky zaměřující se na zdravé stravování, které byly téměř shodně zastoupeny jak v předrevolučním období, tak v tom polistopadovém. Největší podíl na množství svazků těchto kuchařek měla kategorie o ovoci a zelenině, následovala skupina dietních receptů – které však přinášely nejčastěji dietní recepty spojené s určitým onemocněním, většinou se nejednalo o dietní kuchařky pro štíhlou linii, jaké známe dnes –, následovala kategorie kuchařek s recepty na luštěniny a nejméně zastoupené byly kuchařky o houbách. Dále jsme do opozice postavili kuchařky zaměřující se na úpravu masa a vegetariánské kuchařky. Vegetariánská kuchařka vyšla v první části sledovaného období pouze jedna, takže posun k vegetariánské kuchyni sledujeme převážně v polistopadovém období. Došli jsme k závěru, že kuchařek zaměřených na

masitou stravu vyšlo sice dvakrát více než kuchařek vegetariánských, ale ani podíl těch bezmasých nebyl zanedbatelný, což jsme vzhledem ke sledovanému období nepředpokládali. A vzhledem ke sledovanému období nebylo možné vynechat ani kuchařky zaměřující se na nové vymoženosti, jež se v kuchyni objevily. Zde je možné říci, že vyšlo více takto zaměřených kuchařek v devadesátých letech než v pěti předcházejících letech, ale náš předpoklad jejich zastoupení byl mnohem vyšší, než se nakonec prokázalo. Předposlední sledovanou kategorií byly kuchařky zaměřené na stravu spojenou s chalupařením, jež byla vybrána s ohledem na fenomén chalupaření sledované doby, ale ani zde nebyl náš předpoklad velkého zastoupení potvrzen, ačkoli je nutné říci, že jak v době předlistopadové, tak v následujícím období takto zaměřené kuchařky vycházely, více jich vyšlo po roce 1989. Poslední sledovanou skupinou byly kuchařky zaměřené na uchovávání potravin, jež bylo také specifikem sledovaného období. Nejčastěji jsme se v našem vzorku setkali s kuchařkami zaměřenými na zavařování a konzervování, následovaly kuchařky o uzení a nejméně byly zastoupeny kuchařky o sušení a mražení.

Celkově porovnání dat z období před rokem 1989 a po něm naznačuje, že se produkce kuchařských knih velmi rychle a poměrně živelně vymanila z područí zavedených nakladatelů (*Merkur, Práce*), kteří se však i nadále snažili konkurovat nově vznikajícím subjektům a edicím. Procentuální pokles překladovosti kuchařek na počátku devadesátých let naznačuje orientaci na vydávání domácích receptů, často z rodinných sbírek, čemuž nasvědčuje i rychle se proměňující skladba nakladatelů s často jepičím životem na knižním trhu, a také omezení autorských kolektivů, které v předchozím období prezentovaly kuchařskou knihu jako výsledek vědecké práce odborníků na výživu. Proporční zastoupení jednotlivých tematických kuchařek naopak ukazuje na určitou kontinuitu knižního trhu, neboť k tematické proměně uvnitř tohoto knižního žánru nedošlo z roku na rok. Teprve v průběhu devadesátých let (a zřetelněji až za časovou hranicí našeho výzkumu) můžeme pozorovat odklon od komplexních kuchařek směrem k úzce profilovým.

ANOTACE

Jméno autora: **Nikola Vránová**

Název fakulty: **Filozofická fakulta**

Název katedry: **Katedra bohemistiky**

Název diplomové práce: **Proměna vydávání kuchařek na pozadí transformace knižního trhu 90. let**

Jméno vedoucího diplomové práce: **Mgr. Lenka Pořízková, Ph.D.**

Počet znaků: **112 844**

Počet příloh: **0**

Počet titulů použité literatury: **136**

Klíčová slova: **kuchařka, knižní trh, nakladatelství, strava, kniha**

Cílem bakalářské práce bylo sledovat proměny ve vydávání kuchařských knih, ke kterým došlo po transformaci knižního trhu v roce 1989. Sledována byla proměna rozložení nakladatelství, jež se tímto žánrem zabývala, skladba autorů kuchařek, edice, v nichž kuchařské knihy sledovaného období vycházely, a velikost nákladů těchto knih. Dále proměna samotných kuchařek, tedy kategorie pořadí vydání knih, jejich překlad, počet stran, formát, vazba a barevnost.

Po obsahové stránce potom bylo nahlíženo na srovnání vydávání kuchařek české a zahraniční kuchyně, kuchařek levných a svátečních pokrmů, kuchařek o pečení a dezertech, kuchařek zdravého stravování, srovnání kuchařek masitých pokrmů a vegetariánských kuchařek, kuchařek receptů využívajících nové technologie, chalupářských kuchařek a kuchařek zaměřených na uchovávání potravin.

RESUMÉ

The goal of the thesis is to describe the changes regarding the publishing of cookery books in the context of 1989 when due to the fall of communist regime, the state-governed book market of Czechoslovakia fell apart. It was confirmed that there is an essential difference in the size of book publishing network of the observed period as well as in the amount of published cookery books before and after 1989.

I have collected data from the sample of 790 cookery books; the data were then sorted into excerpt tables and compared. On the basis of the collected data, I have come to the partial conclusions regarding the transformation of book publishing network specialized in the publishing of cookery books, community of cookery books authors, editions in which the cookery books were published, or edition size of each cookery book. Concerning the cookery books themselves, I observed the change of visual aspects – the most common size used, book cover, colour, number of pages, order of publications etc; as well as the transformation of content, such as the focus of cookery books on particular diet, on meals for a particular occasion, but also the transformation of cuisine provenance or use of new cooking appliances.

SEZNAM PRIMÁRNÍ LITERATURY (pouze odkazované tituly)

ADENSÁMOVÁ, Jana a Anna ONTLOVÁ. *Pečeme na vánoce: Tři stovky receptů ze soutěže televizních diváků*. Brno: Rena, [1991]. Recepty z Receptáře. ISBN 80-900760-4-1.

ADIRÁDŽA DÁSA. *Kršnova vegetariánská kuchařka*. [Stockholm]: Bhaktivedanta Book Trust, [1992], ©1992. 304 stran. ISBN 91-7149-045-0.

BAUDYŠ, Věnek. *Hovězí maso*. Ilustroval Jan KRÝSL, ilustroval Daniela TOUŠOVÁ. Praha: Práce, 1989. Sešity domácího hospodaření.

BEDNÁŘ, Josef. *Kuchařka našich předků*. Ilustroval L. SEQUENS. Praha: J.R.B., 1991. Co vařit?. ISBN 80-900910-2-4.

BEDNÁŘ, Josef. *Sladké vánoce: 89 druhů cukroví*. Ilustroval L. SEQUENS. Praha: J.R.B., 1991. Co vařit?. ISBN 80-900910-8-3.

BEDNÁŘ, Josef. *Vánoce starých cukrářů I*. Praha: J.R.B., 1992. Co vařit?. ISBN 80-904585-1-3.

BEDNÁŘ, Josef. *Vaříme v papiňáku*. Ilustroval V. SEQUENS. Praha: J.R.B., 1992. Co vařit?. ISBN 80-900910-1-6.

BEDNÁŘ, Josef. *Z babiččiny kuchyně*. Ilustroval V. SEQUENS. Praha: J.R.B., 1992. Co vařit?.

BOHDALOVÁ, Jiřina a Slávka KOPECKÁ. *Hádej, kam půjdem na večeři?*. Praha: Kredit, 1990. ISBN 80-85279-03-7.

BREZINA, Zdeněk. *Konzervujeme bez chemie*. Brno: RENA, 1991. Recepty z Receptáře.

ČERVENÁ, Drahomíra a Karel ČERVENÝ. *Vegetariánská kuchařka pro děti*. [Ostrava]: Salvo, 1990. ISBN 80-85236-00-1.

Čínská kuchyně. Bratislava: Champagne Avantgarde, 1991. Encyklopedie kulinárního umění.

DALDRUP, Elisabeth. *Barborčiny koláčky: kuchařská kniha pro děti*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1992.

DOBERSKÝ, Přemysl a Jitka HORÁČKOVÁ. *Abychom netloustli: rady a předpisy pro redukční diety*. Praha: Avicenum, 1970.

DRÁBKOVÁ, Irena a Jana POKORNÁ. *Velká kuchařka pro mikrovlnnou troubu*. Třebíč: AR, [1991].

DUFEK, Oldřich a Jakub Miloš MATOUŠEK. *Výstavba a organizace provozu velkých potravinářských prodejen*. Praha: Orbis, 1955.

DUFEK, Oldřich a Milena DUFKOVÁ. *Připravujeme pohoštění*. Ilustroval Marie SUCHARDOVÁ. Praha: Avicenum, 1986.

- DUFEK, Oldřich. *Muž v kuchyni*. Praha: Práce, 1978. Sešity domácího hospodaření.
- DUFEK, Oldřich. *Zvěřina a lahodná masa ve zdravé kuchyni: slavnostní a každodenní obědy a večeře z hodnotných druhů mas*. Čestlice: Pavla Momčilová - Medica Publishing, c2006. Pavla vaří a peče zdravě. ISBN 80-85936-56-9.
- DUŠÁTKO, Josef. *Chalupář udi a vaří*. Praha: Práce, 1987. Sešity domácího hospodaření.
- FIALOVÁ, Juliana Anna. *Dobře a rychle vaříme i po práci*. Vydání 2., upravené. Praha: Práce, 1951. Knižnice domácího hospodaření.
- FILIPOVÁ, Lea. *Česká kuchyně*. Praha: Slovart, 2000. 64 s. ISBN 80-7209-215-4.
- FILIPOVÁ, Lea. *Pohoštění doma i v kolektivu*. Praha: Práce, 1978. Sešity domácího hospodaření.
- FILIPOVÁ, Lea. *Vaříme s moderní technikou: mikrovlnná trouba : fritovací hrnec*. Praha: Mona, [1989]. ISBN 80-7026-018-1.
- FILIPOVÁ, Lea. *Zavařujeme po celý rok*. Praha: Mona, [1986].
- FILIPOVÁ, Lea. *Zavařujeme po celý rok*. Praha: Mona, 1982.
- FROLÍKOVÁ, Jana a Marie KYNČLOVÁ. *100 a 1 bramborových jídel*. Praha: Merkur, 1978.
- FROLÍKOVÁ, Jana. *Rychlé večeře pro moderní ženu*. České vyd. 2. Praha: Vašut, 2011. ISBN 978-80-7236-763-4.
- GARIBOVA, Lidija Vasil'jevna, Jiří BAIER a Mirko SVRČEK. *Houby - poznáváme, sbíráme, upravujeme*. Ilustroval Bohumil VANČURA. Praha: Lidové nakladatelství, 1985. Planeta (Lidové nakladatelství).
- GARIBOVA, Lidija Vasil'jevna, Jiří BAIER a Mirko SVRČEK. *Houby - poznáváme, sbíráme, upravujeme*. 2. vyd. Ilustroval Bohumil VANČURA. Praha: Lidové nakladatelství, 1989. Planeta (Lidové nakladatelství).
- GITTEROVÁ, Sylvie. *Zeleninová jídla: vaříme v mikrovlnné troubě*. Ilustroval Michal HLADÍK. Praha: Svojtka a Vašut, 1990. Appetit (Svojtka a Vašut). ISBN 80-900259-0-0.
- GITTEROVÁ, Sylvie. *Zeleninová jídla: vaříme v mikrovlnné troubě*. Ilustroval Michal HLADÍK. Praha: Svojtka a Vašut, 1990. Appetit (Svojtka a Vašut). ISBN 80-900259-0-0.
- GREGOR, Achille. *Muž v zástěře, aneb, Literární kuchtění, aneb, Faire sa cuisine littéraire*. Ilustroval Adolf BORN. Praha: Lidové nakladatelství, 1969.
- HADRAVA, Bohumil. *Samoobsluha ženské krásy*. Ilustroval Bohumil CEPLECHA, ilustroval Vladimír LUŇÁK. Praha: Lucie, 1991. Lucie radí (Lucie). ISBN 80-900316-6-8.

HALEŠ, Josef a Jarmila HALEŠOVÁ. *Vegetariánský receptář - je základem našeho zdraví*. [Praha: Metasoft], 1991.

HEŘMANOVÁ, Zdenka. *Čínské jídlo na českém stole: O čínské kuchyni a 150 receptů, které snadno uvaříme*. Praha: Svět v obrazech, 1991. ISBN 80-85379-02-3.

HORKÝ, Jaroslav a Jitka HORÁČKOVÁ. *Dieta při chorobách jaterních*. 4. vyd. Praha: Avicenum, 1987.

HOSTAŠOVÁ, Božena, Eduard NĚMEC a Libuše VLACHOVÁ. *Domácí konzervování ovoce a zeleniny*. Praha: Avicenum, 1980.

CHVOJKA, František. *Radiotechnika: vyšší kurs radiových přijímačů pro opraváře i amatéry*. 1. vyd. Praha: Práce, 1952. 486 s. Technické příručky Práce; sv. 109.

Italsko-český slovník = Dizionario italiano-ceco. [1.vyd.]. Olomouc: Alda, 1991. 254 s. Nejmenší knihy nakladatelství Alda. ISBN 80-85275-27-9.

JANKŮ-SANDTNEROVÁ, Marie. *Cukrovinky a pamlsky na vánoční stromeček i na vánoční stoleček*. Praha: Art-servis, 1990. ISBN 80-7116-004-0.

JANKŮ-SANDTNEROVÁ, Marie. *Knihy rozpočtů a kuchařských předpisů: Všem hospodyním k bezpečné přípravě dobrých, chutných i levných pokrmů*. Praha: Unie, 1925. 377 s.

JERHOT, Jan. *Sója a sójové výrobky: malá vegetariánská kuchařka pro začátečníky i pokročilé*. Třebíč: ASU, [1991]. ISBN 80-900887-2-4.

JEŽEK, Bohuslav, Jan VRBKA a Miroslav SMOTLACHA. *Houby po celý rok*. Praha: Práce, 1988. Sešity domácího hospodaření.

JURNÍKOVÁ, Daniela. *Kuchařka. [Díl] 3, Moučníky a poháry*. Olomouc: Alda, [1992]. 238 s., [24] s. barev. fotogr. Nejmenší knihy nakladatelství Alda. ISBN 80-85600-14-5.

KALEDOVÁ, Kateřina a Zora STEJSKALOVÁ. *Vaříme na chatě a na chalupě*. Brno: Rena, 1991. Recepty z Receptáře. ISBN 80-900760-2-5.

KAUCKÁ, Jaroslava a PAPEŽOVÁ, Anna. *Stolečku, prostři se!, aneb, Výživa v prevenci rizikových faktorů aterosklerózy*. Praha: Česká státní pojišťovna ve spolupráci s VN MON ve vydavatelství Novinář, 1987. 111 stran.

KLIMENTOVÁ, Maryna, BŘÍZOVÁ, Joza a Božena KRCHOVÁ, ed. *Vaříme zdravě, chutně a hospodárně*. Praha: Práce, 1952. Knižnice domácího hospodaření.

KOSEK, Oldřich. *100 a 1 drůbežích jídel*. Praha: Merkur, 1977.

KOSEK, Oldřich. *100 a 1 jídel z hub a na houbách*. 2. vyd. Ilustroval Daniela ANDRÉ-VOLFOVÁ. Praha: Merkur, 1988.

KOSEK, Oldřich. *100 a 1 jídel z hub a na houbách*. 3. vyd. Praha: Merkur, 1992.

KOSEK, Oldřich. *100 a 1 specialit z masa*. 3. vyd. Praha: Merkur, 1986.

KOSEK, Oldřich. *Ryby, drůbež, zvěřina na našem stole*. Praha: Merkur, 1987.

- KOSOLAPOVA, G. J., N. V. KUZNĚCOVA a Libuše VLACHOVÁ. *Sušené ovoce*. Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1989.
- LÁNSKÁ, Dagmar. *Z lesa i ze zahrady od jara do zimy*. Ilustroval Vítězslava KLIMTOVÁ. Praha: Práce, 1987. Astra (Práce).
- LIFKOVÁ, Zdenka. *Zmrazování potravin v mrazničkách*. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1990. ISBN 80-03-00223-0.
- MACHÁČEK, Miroslav. *100 a 1 domácích večeří*. Praha: Merkur, 1987.
- MALY, Michaela. *Kuchyně USA a jak si pochutnat*. Ilustroval Hans STRUNK. Praha: Grafoprint, 1992. ISBN 80-901208-6-5.
- MAREČEK, František. *Zelenina a ovoce po celý rok*. Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1961. Malá zahradnická knižnice.
- MARTINOVSKÁ, Marie. *Sušení ovoce a zeleniny v elektrických sušičkách: 141 návodů na zpracování sušených produktů*. Praha: Práce, 1993. Sešity domácího hospodaření. ISBN 80-208-0282-7.
- MIHOLA, Rudolf. *Skoro všechno o vánocích*. 1. vyd. Praha: Atelier, 1991. 2 sv. ([29] s.). Lucie radí; sv. 19, 20. ISBN 80-900961-7-4.
- MIKULOVÁ, Věra a Jiřina KLÍMOVÁ. *Kuchařka 2: pečeme podle vyzkoušených receptů*. Ilustroval Miloslav MARTENEK. České Budějovice: Dona, 1992. ISBN 80-85463-13-X.
- MURGOVÁ, Ružena. *Hospodyňkám od A do Z*. Bratislava: Obzor, 1988. Rodina a společnost.
- NESTÁVAL, Antonín. *100 a 1 krajevých jídel*. Praha: Merkur, 1985.
- NESTÁVAL, Antonín. *Bezmasé pokrmy*. Ilustroval Olga DAVIDOVÁ, ilustroval Olga ŘEŽÁBKOVÁ. Praha: Práce, 1985. Sešity domácího hospodaření.
- NESTÁVAL, Antonín. *Minutky z masa, ryb, drůbeže, vnitřností, sýrů, vajec, zeleniny, hub*. Praha: Práce, 1958. Sešity domácího hospodaření.
- NOUZOVÁ, Alena, Martin NOUZA a Karel NOUZA. *Variace na kuchyně Orientu*. Praha: Avicenum, 1983.
- OPLT, Jaroslav. *Květiny v bytě*. Praha: Práce, 1970. Sešity domácího hospodaření.
- PATOČKA, František. *Lékařská mikrobiologie*. 1. vyd. Praha: Avicenum, 1970. 897 s., [64] s. obr. příl.
- Pečení pro radost*. 1. vyd. Praha: Rebo, 1993. 272 s. ISBN 80-85815-01-X.
- PEŠKOVÁ, Ludmila. *Háčkování*. 1. vyd. Praha: Práce, 1966. 107 s. Knižnice domácího hospodaření; sv. 23.
- PEUKERTOVÁ, Drahomíra. *Předpisy pro mou dceru*. Ilustroval Vítězslava KLIMTOVÁ. Praha: Práce, 1983. Sešity domácího hospodaření.

- PILAROVÁ, Eva. *Vaří Eva Pilarová: dietní kuchařka pro nemocné labužníky*. Praha: Práce, 1991. Sešity domácího hospodaření.
- PINKOVÁ, Alice. *Mraznička nám pomáhá*. 3., dopl. vyd. Ilustroval Tomáš SMETANA. Praha: Práce, 1986. Sešity domácího hospodaření.
- PINKOVÁ, Alice. *Mraznička nám pomáhá*. 4. vyd. Praha: Práce, 1988. Sešity domácího hospodaření.
- PINKOVÁ, Alice. *Mraznička nám pomáhá*. 5., upr. vyd. Praha: Práce, 1990. Sešity domácího hospodaření. ISBN 80-208-0167-7.
- POTÁCEL, Jan. *Plané rostliny ve výživě*. Praha: Český zahrádkářský svaz, specializovaná základní organizace Přátelé přírodní výživy, 1988. 101 s.
- POTÁCEL, Jan. *Plané rostliny ve výživě*. Praha: Český zahrádkářský svaz, specializovaná základní organizace Přátelé přírodní výživy, 1988. 101 s.
- RAŠKOVÁ, Helena et al. *Farmakologie: učebnice pro lék. fakulty*. 2., úplně přeprac. a nově koncipované vyd. Praha: Avicenum, 1970. 678 s.
- RETTIGOVÁ, Magdalena Dobromila. *Domácý Kuchařka, aneb, Pogednání o masných a postních pokrmech pro dcerky České a Moravské*. W Hradcy Králové nad Labem a Orlicy: Jan Host. Pospjssil, 1826. 154 s.
- Rozhodl jsem se zařadit drůbež častěji do svého jídelníčku: [receptář]*. Praha: Drůbežářský prům., [1986]. [16] s.
- SALEH, Eleonóra. *Kuchyně palestinských Arabů: Al-maṭbach al-‘arabī al-filasṭīnī*. Přeložil Olesa PAŠKOVÁ. Martin: Osveta, [1992]. ISBN 80-217-0503-5.
- SEDLÁČKOVÁ, Hana. *Drůbež a drůbeží pochoutky*. Praha: Avicenum, 1986.
- SEDLÁČKOVÁ, Hana. *Zavařujeme ovoce, nakládáme zeleninu*. Ilustroval Zdeněk ŽÁČEK, ilustroval Eva ŘEŽÁBKOVÁ. Praha: Práce, 1988. Sešity domácího hospodaření.
- SEHNEROVÁ, Irena. *Bábovka má láska*. Praha: Logos, 1993.
- SIMONIDES, Jan. *Kuchyňské koření jako koníček*. Praha: Mona, 1975. Lotos (Mona).
- SMOTLACHA, Miroslav. *Houbařská kuchařka*. Vyd. 1. Praha: Avicenum, 1989. 237 s.
- Sójová kuchařka*. I. rozšíření. Přerov: Oddíl jogy TJ LM, 1982.
- SOKOL, Emil. *Mikrovlnění, aneb, V kuchyni netradičně*. Ilustroval Alena BARTOŠOVÁ. Brno: Rovnost, 1994. ISBN 80-85826-03-8.
- SRKALA, Antonín a Josef KOSTÍNEK. *100 a 1 pokrmů z tlakového hrnce*. Ilustroval Daniela ANDRÉ-VOLFOVÁ. Praha: Merkur, 1984.
- STEINHAUSER, Ladislav a Jaromír STEINHAUSER. *Vaříme a udíme doma*. Praha: Brázda, 1991.

- STOKLASOVÁ, Jiřina. *Nechodte k nám na večeři - hubneme!*. Ilustroval Jiří WINTER-NEPRAKTA. Ostrava: Petit, 1991.
- STRMEŇOVÁ, Jiřina. *Děvčátka, na slovíčko--*. Praha: Avicenum, 1970.
- ŠAFÁŘOVÁ, Eva. *Pokrmý s vůní česneku*. Praha: Práce, 1986. Sešity domácího hospodaření.
- ŠEVČÍK, Jan, KARÁSEK, Karel a PAULUS, Josef. *Dietologie v závodním stravování. Část 1, Teorie a technologie výroby dietních jídel*. Praha: SRV, 1987. 78 s.
- ŠPAŇHEL, Václav, ed. *Hopp: Hovory pro pány*. Praha: Avicenum, 1970. 128 s. Atlas pro muže; Sv. 1.
- ŠTASTNÁ, Jarmila a Ludmila PRACHAŘOVÁ. *Lidové pečivo v Čechách a na Moravě*. Praha: Státní nakladatelství technické literatury, 1988. Technologie lidové výroby (Státní nakladatelství technické literatury).
- ŠTĚPÁNKOVÁ, Soňa. *100 a 1 domácích polévek*. 2., přeprac. a dopl. vyd. Praha: Merkur, 1976.
- ŠTOTOVÁ, Ludmila. *ABC o fritování*. 1. vyd. Praha: Lucie, 1990. 31 s. Lucie radí; 1. ISBN 80-85208-00-8.
- ŠTOTOVÁ, Ludmila. *ABC o fritování*. 2. vydání. Ilustroval Bohumil CEPLECHA. Praha: Lucie, 1990. Lucie radí (Lucie). ISBN 80-85208-05-9.
- ŠTOTOVÁ, Ludmila. *Jehněčí, kůzlečí, skopové*. Ilustroval Táňa MARTINKOVÁ, ilustroval Pavel MATUŠKA. Praha: Práce, 1988. Sešity domácího hospodaření.
- THIERRY, Adolf. *Traktor Škoda 30: popis, obsluha, udržování a opravy pro výcviková střediska, opravny a strojní stanice*. Praha: Práce, 1951. Technické příručky Práce.
- URBAN, Josef. *Uzeniny a konzervy v kuchyni*. Praha: Práce, 1989. Sešity domácího hospodaření. ISBN 80-208-0636-9.
- Vaříme ve fritovacím hrnci: použití, rady, recepty*. [Česko]: [s.n.], [1992]. 76 s.
- VERNER, Ladislav. *Receptury pokrmů z polotovarů REMA: [zpracoval Ladislav Verner]*. Praha: Merkur, 1979.
- VEŠKRNOVÁ, Eva. *Divadlo, výživa a já*. [Brno]: EPA, 1992. ISBN 80-900870-3-5.
- VLACHOVÁ, Libuše a František RABOCH. *Zelenina v kuchyni celého světa*. 2. vyd. Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1974. Rostlinná výroba (Státní zemědělské nakladatelství).
- VLACHOVÁ, Libuše a František RABOCH. *Zelenina v kuchyni celého světa*. Praha: Státní zemědělské nakladatelství, 1972. Rostlinná výroba (Státní zemědělské nakladatelství).
- VLACHOVÁ, Libuše. *Co chutná v Evropě*. Praha: Avicenum, 1979.

- VLACHOVÁ, Libuše. *Kotlety, řízky, špízy--*. Praha: Agentura VPK, 2008. ISBN 978-80-7334-130-5.
- VLACHOVÁ, Libuše. *Minutkové speciality*. Praha: Agentura VPK, 2008. ISBN 978-80-7334-132-9.
- VLACHOVÁ, Libuše. *Pro pestrý stůl*. Praha: Práce, 1979. Astra (Práce).
- VLACHOVÁ, Libuše. *Vaříme s moderní technikou*. Praha: Práce, 1985. Sešity domácího hospodaření.
- VLACHOVÁ, Libuše. *Víkendové pohoštění na chatě, chalupě a doma*. Praha: Mona, 1993. Lotos (Mona). ISBN 80-7026-098-X.
- VLACHOVÁ, Libuše. *Z mrazničky do mikrovlnky*. Praha: Práce, 1999. Sešity domácího hospodaření. ISBN 80-208-0483-8.
- VRABEC, Vilém. *Velká kuchařka*. 1., čes. vyd. Praha: SZdN, 1968. 638, [1] s.
- VRBATOVÁ, Vendy. *100 a 1 chalupářských pochoutek*. 2. vyd. Ilustroval Daniela ANDRÉ-VOLFOVÁ. Praha: Merkur, 1991. ISBN 80-7032-984-X.
- VRBATOVÁ, Vendy. *100 a 1 chalupářských pochoutek*. Praha: Merkur, 1985.
- VRBATOVÁ, Vendy. *100 a 1 chalupářských pochoutek*. Praha: Merkur, 1985.
- VRBATOVÁ, Vendy. *100 a 1 chalupářských pochoutek*. Praha: Merkur, 1985.
- ZEMÁNKOVÁ, Milada. *Sója v naší kuchyni*. Praha: Avicenum, 1989.

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA

BROŽEK, Aleš. Báze dat, důležitá pomůcka pro knihovníky. *Čtenář*. 1994, **46**(2), 43-44.

DVOŘÁKOVÁ-JANŮ, Věra. *Lidé a jídlo*. Praha: ISV, 1999. Sociologie (ISV). ISBN 80-85866-41-2.

FRANC, Martin. *Retrojídlo: jak jsme jedli za socialismu*. V Brně: CPress, 2020. ISBN 978-80-264-3317-0.

FRANC, Martin. *Řasy, nebo knedlíky?: postoje odborníků na výživu k inovacím a tradicím v české stravě v 50. a 60. letech 20. století*. Praha: Výzkumné centrum pro dějiny vědy, 2003. Práce z dějin vědy. ISBN 80-7285-029-6.

FUNDOVÁ, Johana. *Devadesátky!: roky nespoutané svobody*. Brno: CPress, 2019. ISBN 978-80-264-2794-0.

HALADA, Jan. *Čtenářský výzkum jako sonda současného knižního trhu*. *Čtenář*. 1995, **47**(10), 369-372.

HALADA, Jan. *Čtenářský výzkum jako sonda současného knižního trhu*. *Čtenář*. 1995, **47**(12), s. 468-470.

HALADA, Jan. *Encyklopedie českých nakladatelství 1949-2006*. Praha: Libri, 2007. ISBN 978-80-7277-165-3.

HAMAN, Aleš. Výzkum čtenářské recepce krásné literatury v letech 1989-1991. *Česká literatura*. 1993, **41**(4), s. 426-444.

HUBATOVÁ-VACKOVÁ, Lada a Cyril ŘÍHA, ed. *Husákovo 3 + 1: bytová kultura 70. let*. Vydání druhé. Praha: VŠUP, 2018. ISBN 978-80-87989-65-4.

LENDEROVÁ, Milena, Miroslav KOUBA, Aleš KOZÁR a Ivo ŘÍHA. *"Spanilost Vaše cizozemcům se líbí...": české kuchařské knihy v 19. století*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2017. ISBN 978-80-7465-298-1.

SPRÁVCOVÁ, Božena a Lubor KASAL. U stolu kulatého o trhu knižním: (postmoderní drama). *Tvar*. 1996, **7**(3), 8-10

ŠIMEČEK, Zdeněk a Jiří TRÁVNÍČEK. *Knihy kupovati--: dějiny knižního trhu v českých zemích*. Dotisk 1. vyd., Praha: Academia, 2015. Historie (Academia). ISBN 978-80-200-2404-6.

ŠMEJKALOVÁ, Jiřina. *Cold war books in the 'other' Europe and what came after*. Leiden: Brill, 2011. Library of the written word. ISBN 978-90-04-18745-0.

TRÁVNÍČEK, Jiří. *Překnížkováno: co čteme a kupujeme (2013)*. Brno: Host, 2014. ISBN 978-80-7491-256-6.

ZUBÁKOVÁ, Blanka, Milena LENDEROVÁ, Miroslav KOUBA a Ivo ŘÍHA, ed. *Krajiny prostrěných i prázdných stolů*. Pardubice-Polabiny: Univerzita Pardubice, 2016. ISBN 978-80-7560-026-4.